

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

B.I. 10.320

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK GENT

900000064021

VERHANDELING
OVER DE
GODDELIJKHEID
DER
HEILIGE SCHRIFT.

UITGEGEEVEN DOOR DE
MAATSCHAPPIJ:
TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN.
VIERDE DRUK.

Te AMSTELDAM, bij
HERMANUS KEIJZER, CORNELIS DE VRIES,

EN
HENDRIK VAN MUNSTER.

1799.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

GODFREY

HEILICH

W. A. G. H. E. I. C. H.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

VOORBERICHT.

Wij hebben weder het genoegen, onze Landgenooten den vierden druk eener Verhandeling aan te bieden, welke onderwerp zeker zeer belangrijk is: mogen onze pogingen, gelijk bij de uitgaave onzer andere werkjens ons gebleeken is, aanhoudend de goedkeuring van WELDENKENDEN wech draagen; zulks zal ons een sterke prikkel zijn, om met verdubbelden ijver op onzen aangevangen weg voort te streeven; terwijl wij op de meer en meer toeneemende medehulp onzer braave Vaderlanderen blijven hoopen.

Op verzoek van den schrijver dezer Verhandeling, hebben wij het volgende, behorende bij Bladz. 72, voor den DENKENDEN Lezer, wel willen plaats geeven:

„ De voorzeggingen waren niet overal
„ en in alles even klaar, om dat God de
„ menschen niet tegen wil en dank ver-

A 2

„ koos

„ koos te bewegen, tot het doen van die
„ dingen, die van hun voorzegd waren;
„ 't welk echter dikwijls, (zoude de ver-
„ vulling plaats hebben,) hadde moeten
„ gebeuren, indien de menschen, of, om
„ dat ze door de voorzeggingen zig ge-
„ waarschuwd vonden, tegen de gevol-
„ gen hunner daaden, of om dat ze de voor-
„ zeggingen kwaadaartiglijk wilden tegen-
„ staan, eens verkozen anders te hande-
„ len, dan God van hun voorzegd hadt
„ door de Propheeten.”

---

*Dis was het eenige, dat men nodig ach-
te, den Lezer te berichten, serwijl wij wen-
schen, dat deeze Verhandeling bij voord-
duuring het bedoelde nut zal te weeg brengen.*

Op last der Maatschappij.

M. Nieuwenhuijzen,
Secretaris.

A N T.

ANDWOORD

OP DE

V R A A G:

*Zijn de bewijzen en kenmerken eener God-
lijke Openbaaring te vinden in de Boe-
ken des Ouden en Nieuwen Verbonds?*

DOOR

JOHANNES WIGERI.

AAN WIEN DE

GOUDEN EERPENNING

IS TOEGEWEEZEN.

A N I M O R D

1880

A A A A

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

CHICAGO, ILL.

1880

ANDWOORD

OP DE

VRAAG:

*Zijn de bewijzen en kenmerken eener Godlij-
ke Openbaaringe, te vinden in de Boeken
des Ouden en Nieuwen Verbonds?*

EERSTE HOOFDSTUK.

*Waarin onderzocht wordt, welke de kenmer-
ken van en vereischten in eene Godlij-
ke Openbaaringe zijn.*

*S. I. Waarschijnlijkheid voor eene Godlij-
ke Openbaaring.*

Als wij overweegen, hoe veele genees- en
heelmiddelen, in 't natuurlijke, van God ge-
schapen zijn, en door Zijne Voorzienigheid den
Menschen worden aangewezen, ook tegen zul-
ke ziekte, en rampen, welken zij zich zel-
ven, door overdaad, onkuisheid, en andere
misdaaden op den hals haalen, is het zeer waar-
schijnlijk, dat die zelfde God, (die daar toe
het vermogen zekerlijk wel heeft, alsoo Hij den
mensch zelfs de spraak en de reden gegeven
heeft,) ik zegge, het is dan zeer waarschijn-
lijk, dat die God, ook door eene openbaarin-
ge, aangaande zich zelve, Zijnen wil en aan-
gaande de wegen tot troost, en tot hoogst ge-
luk,

luk, de menschen zal hebben willen verlichten, of schoon zij ook zelve de oorzaken mogten geworden zijn, van hunne blindheid in deezen; want niets verheft ons meer, dan dat wij redelijke schepselen zijn; niets betaamt ons meer, dan onzen Schepper, en hoogsten Wel-doender te kennen, en dankbaarheid te bewijzen; en niets is noodzakelijker voor ons, dan te weten, waarmede wij ons tegen alle rampen van dit leven, en tegen den dood zelve troosten zullen, en hoe wij bestendig den gunst van onzen Schepper en weldoener zullen kunnen genieten. En hoe moeielijk is het nu voor den mensch, hier omtrend eenige kundigheid uit de beginzels der reden op te doen! En zij, die geleerd zijn, als ook de Reizigers, verklaren als uit eenen mond, dat volken, of bijzondere perfoonen, die geene openbaaring van God aangaande deeze dingen, anders, dan door de reden alleen, ontvangen hadden, de dwaaste, buitenspoorigste, Godloosste en barbaarste stellingen en plegtigheden in den Godsdienst hebben ingevoerd; dat de kundigsten zeer weinig wisten, en dan nog in de droevigste onzekerheid waren, aangaande de gewigtigste, en noodzakelijkste leeringen: juist het geen PAULUS zegt, *Rom. I: 13—32*, dat, niet-tegenstaande God, door de schepselen, ons gelegenheid gegeven heeft, om Hem, en door het geweeten, om onzen pligt te kennen, zij nochtans van deeze kennis onbegrijpelijk verwijderd waren; dit wordt ook bevestigd door *1 Kon. XVI: 31, 32*, cap. XVIII, *Jer. XXXII: 35*, *Dan. III: 1*, enz. *Amos II: 7, 8*, *Hand. XVII: 23, 29, 30*, cap. XIX: 19, 24—27, *Rom. I: 23*. Ja de onweetenheid,

heid, losheid en vergetelheid van tallooze menschen, ook in een Christen-land, omtrend zaaken van den Godsdienst, kan ligtlijk toonen, hoe jammerlijk het menschdom in 't algemeen gesteld zoude geweest zijn, indien 'er gantsch geene Godlijke openbaaring in de waereld was gekoomen.

§. 2. Reden, om te onderzoeken, of die Openbaaring in de boeken des O. en N. Testaments gevonden wordt.

Nu worden 'er onder de menschen verscheiden boeken en overleveringen gevonden, welke deeze en geene voor Godlijke openbaaringen uitventen: maar het is, volgens het reeds gezegde, voor u, W. L. van het uiterste gewigt, dat gij met zekerheid weet, welke van deeze, gij voor zodanig eene openbaaringe te houden hebt, daar gij nu in een land woont, waarin verre weg het grootste gedeelte der ingezetenen, de boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds, voor zulk eene Godlijke Openbaaringe houdt; is het redenlijk en zeker betamelijkst, en gemaklijkst, dat gij, boven alle dingen, op deeze boeken uwen aandacht vestigt; het was dwaas iets in verre landen te zoeken, 't welk gij bij huis zoudt hebben kunnen vinden.

§. 3. Beschrijving van eene Godlijke Openbaaringe.

Overweeg dan, om in uw onderzoek wel te slaagen, welke de kenmerken van en vereischten in, eene Godlijke Openbaaringe zijn, en daar naa, of dezelve gevonden worden in de boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds. Maar eer gij deeze overweeging met mij aanvangt,

is het nodig, u onder het oog te brengen, dat God, op eene tweeërle wijze, eenige zaken aan zijne Schepselen kan bekend maaken, naamlijk, of alleen door zijne werken, gelijk wij, zo uit het bestaan en de voortduuringe van de goede orde, oogmerken, en beweginge in deeze waereld besluiten kunnen, tot het bestaan en de werkzaamheid van eenen eeuwig wijzen, goeden, hoogstmagtigen God; of ook, en dit is de tweede wijze van bekendmaakinge, door eene daadlijke onderrigtige, welke God geeven kan door vertooninge van zaken aan ons verstand of aan onze zinnen, door een woordlijk onderwijs, door Godlijke gezanten, die Hij te vooren gelast heeft; wat zij ons leeren moesten, of door andere middelen, welke dienen kunnen, om ons regtstreeks dat geen te leeren, 't welk wij uit Gods werken anderzins alleen besluiten moesten; of, zonder zulk eene daadlijke onderrigtige voor ons twijfelagtig of onbekend zoude blijven; terwijl wij nogthans de kennis daarvan noodig hebben.

Gij ziet hier uit, dat 'er verscheiden middelen, tot eene daadlijke onderrigtige van den mensch, door God gebruikt kunnen worden; dat Hij op den eenen tijd deezen, op den anderen tijd een anderen weg, daar toe kan inslaan, dat Hij ook zijn onderrigtigen in verscheiden tijdperken herhaalen, nu het eene, dan het andere, bekend maaken; ja naar de verschillende omstandigheden der menschen zich in zijne onderrigtigen schikken kan; en eindelijk, dat Hij gelegenheid kan geeven aan de menschen, om, door verzameling van alle Zijne onderscheidene onderrigtigen, een t'zamen-

mentel van dezelve, 't welk een Godlijk onderwijs, of openbaaring *vervat*, te verkrijgen.

Eer wij nog overgaan, om te onderzoeken, of de boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds zulk een t'zamenstel zijn, verzoekt ik u nog, en denke, gij zult 'er opregtheid genoeg toe bezitten, om vooraf God in dezzer voorgen, met mij aantspreken:

G E B E D.

„ O God! uwe goedheid en wijsheid is zoo
 „ groot, dat ik van u alles bidden en verwag-
 „ ten mag, wat mij tot wezenlijk heil en bij-
 „ zonder tot U, en Uwen dienst kan opleiden;
 „ dewijl ik mij dan thans begeeven wil, om
 „ te hetroeven, of Gij ook tot dat einde de
 „ Leere der Boeken des Ouden en Nieuwen
 „ Verbonds mogt hebben geopenbaard, betui-
 „ ge ik vooraf plegtig voor U, die alles weet,
 „ dat ik, van harten wensche de waarheid te
 „ kennen, en die kennende, naar mijne over-
 „ tuiginge, in alles te handelen. O Blijft
 „ dan ook door Uwe voorzienigheid zoo mijn
 „ verstand en onderzoek, dat ik de waarheid,
 „ waar zij ook zij, ontdekken moge, ter bevo-
 „ deringe van mijn waaragtig heil; dit zij zo.

§. 4. *Opgaaf der kenmerken eener God- lijke Openbaaringe.*

Als dit uwe welmeenende verklaring en Be-
 de, waarde Lezer! dan hebbe ik moed, dat
 wij, met Gods hulpe, de waarheid vinden zul-
 len in dit stuk: welaan, laten wij zien, wel-
 ke *Kenmerken* wij in eene Godlijke Openbaa-
 ringe verwagten mogen.

Als iemand iets zegt of schrijft, doet hij
 zulks

zolks met het een of ander oogmerk; en als hij zeer veel spreekt of schrijft, kan een ander, die opmerkzaam is, daar uit wel opmaken, wat hem het meest ter harte gaat, of het zijn eigen eer, of voordeel, of belang, of die van eenen anderen, en van wien dan, zij, of hij booze, dan goeden oogmerken hebben; en naar maate hij meer spreekt of schrijft, geeft hij ons meer gelegenheid om zijn persoonlijk bestaan, of hart en beginsels, waaruit en waar naar hij werkt, te leeren kennen, zo zullen wij ook verscheiden schriften en gesprekken van onderscheiden personen in aanmerkinge neemende, daar uit wel kunnen zien, of zij het zelfde, dan of zij verschillende oogmerken hebben in hun schrijven en spreken, en door welk hart en beginsels zij gezamenlijk gedreeven worden; zie ik dan een vrij groot boek, waarin geenerleie aardschgezinde oogmerken en beginsels doorstralen, waarin alles geschikt is, om mij God te leeren kennen. God te eeren; alle Leezers tot vreeze voor, liefde jegens, vertrouwen op, en gehoorzaamheid aan God opteleiden, waarin God het begin, midden en einde is; waarin alles voor God wordt opgeofferd, en waarin een groot aantal schrijvers hieromtrent alle volkoomelijk overeen koomen; waaraan geen boek in deeze opzigten, gelijk is; waarmede geene menschelijke beginsels, op zig zelven beschouwd, instemmen; en wanneer alles in menschlijker wijze, moest doen verwagten: dan wordt de oorsprong van dit boek onverklaarbaar, indien ik denzelven niet eerst in de Godheid zoeken wil.

Ge

Gelijk nu dit kenmerk rust op de ondervindingen en op deezzen ontwijfelbaaren grond, dat elk uitwerkfel getuigt van zijnen werkmeester, dat is, dat het de vermogens, volmaaktheid en oogmerken van denzelfen niet overtreft, zo volgt ook daarnit, dat eene Godlijke Openbaaring eene Godlijke uitmuntenheid bevatten moet in de bekendmaakinge van die dingen, *welke wij voornaamelijk noodig hebben*, door de-zelve te verneemen.

Hier mede wil ik zeggen, Waarde Leezer, dat niet alleen in de bekendmaakinge dier dingen niets strijdigs met de reden, niets Gode onbetaamelijks moet gevonden worden; maar ook, dat alles, daar in, ons die zelfde beginsels ter verheerlijkinge Gods, waarvan zo even gesproken is, moet aanwijzen; alles voorgesteld worden met eene volkoomene verzekerdheid, *den slegten wijsheid geovende*, met kracht van overtuiging en zo, dat het alles den Mensch tot braafheid, heiligheid en geluk opleid. Stemt nu eenig boek overal in dit alles, overeen; overtreft het alle leeringen van alle Wijzen, die door dit boek niet onderrigt waren, ja alles, wat alle menschen gezamenlijk, zonder dit onderwijs daaromtrent ooit hebben voortgebracht, en zijn egter de schrijvers, zo in huane perfoonen als omstandigheden aangemerkt, lieden, welke dit, zonder eene Godlijke onderrigtinge, onmooglijk hadden kunnen voor den dag brengen; dan bevatten de ze Schriften eene Godlijke uitmuntenheid, in de bekendmaakinge dier dingen, welke vereischte, in — en kenmerken van — eene Godlijke Openbaaringe, uitmaaken.

Het is waarschijnlijk, dat God daarenboven met

met opzet, zekere bijzondere middelen zal gebruikt hebben, om de openbaaringe van zijnen wil en verdere tot zaligheid noodige kundigheden, als eene *Godlijke* openbaaring, van de menschen te doen erkennen en aanneemen; hier toe konde hij zeer geschikt zulke werken doen verrigten, bij de verkondiging dier leere, welke klaarlijk bleeken, dat door geene mindere, dan eene *Godlijke* kracht verrigt konden worden; en daar zelfs de eenvoudigste menschen voor dit soort van bewijzen vatbaar zijn, is het zeer te denken, dat God zich, bij de openbaaring van Zijnen wil, daar van zal bediend hebben.

Hij konde ook, tot dit zelfde einde, de harten der menschen zelve beweegen, om, op zulke en andere gronden, die openbaaring voor *Godlijk* te erkennen en aan te nemen, en zulks met die vaardige onderwerpinge, in zo groot een aantal, zo tegen alle natuurlijke verwagtinge aan, doen, dat even daarin de begunstiging Zijner Voorzienigheid voor zulk eene openbaaringe zichtbaar doorblonk.

Daar en boven konde Hij, om op den duur het gezag Zijner openbaaringe te handhaven, in dezelve zulke dingen laten voorzeggen, welke niemand, dan Hij, te vooren weetén konde, en die dus, bij de uitkomst bleeken waarlijk van den Waaragtigen en Alweetenden geopenbaard te moeten zijn; en deeze konde Hij dus tot bewijzen gesteld hebben, voor het *Godlijk* gezag der leeringe, welke met die voorzeggingen verbonden en door de voorzeggingen verder geopenbaard wierden.

Eindelijk, dewijl het van de hoogste wijsheid te wagten is, dat zij niet den minsten om.

omslag de grootste uitwerksels zal voortbrengen, is het waarschijnlijk, dat zij zich bedienen zal van zulke geschiedkundige, en rede-neerkundige middelen, door welke de menschen op den duur, van de Godlijkheid haarer openbaaringen overtuigd kunnen zijn.

Zoudt gij nu wel, Waarde LEEZER! aan den Godlijken oorsprong van de leere des Ouden en Nieuwen Verbonds kunnen twifelen, indien eens in dezelve alle deeze kenmerken gevonden wierden? immers neen!

§. 5. *Onderscheid tuschen vereischten en kenmerken.*

Hoe zeer nu in de vraag, welker beantwoording ik mij voorgesteld hebbe, twee woorden, VEREISCHTEN en KENMERKEN naame-lijk eener Godlijke openbaaringe gebezigd worden, komt het mij nogthans klaar genoeg voor; dat het ééne van deeze alleen moet aangemerkt worden, als eene verklaring van het andere; also men zich over de vereischten, in eenen anderen zin opgevat, niet zoude kunnen uitlaten, zonder zich in geschilstukken, tuschen de Christenen plaats hebbende, in te laten; ten zij men door *kenmerken* zulke bewijzen voor haare Godlijkheid verstaan wilde hebben, welke daar, van God opzetlijk, tot dat einde toegevoegd kunnen zijn; als daar zijn wonderwerken, voorzeggingen, en onbegrijpelijken voortgang onder de menschen; en door *vereischten*, zulke hoedanigheden, als van den aart eener Godlijke openbaaringe onafscheidlijk zijn, gelijk haare wijsheid, en Godlijke voortreffelijkheid, en welke, om die reden, tot bewijzen voor de Godlijkheid eener openbaaringe ook kunnen aangevoerd worden.

T W E E

T W E E D E H O O F D S T U K .

Waarin getoond wordt, dat in de boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds, Godelijke, en geene menschlijke beginsels, drijfveeren, oogmerken en neigingen doorblinken, en daaruit, tot derzelve oorsprong wordt opgeklommen.

- §. 1. *Onderscheid tusschen den geest, die in het Oude en Nieuwe Testament, en; die in andere voorstellen, doorstraalt.*

Elk die met behoorlijken aandacht, menschlijke gesprekken, berigten en geschriften, heeft gade gelaagen, moet in dezelve het tijdelijke en aardschgezinde klaarlijk hebben zien doorstralen, ja zelfs al te dikwijls, laage beginsels, drijfveeren, oogmerken en neigingen; en hoe uitgebreider, die gesprekken, berigten en geschriften waren, hoe zij ook het menschlijke van de spreekers of schrijvers klarer toonden. Wilt gij hier van een proef neemen, lees eens eenig menschlijk geschrift, met oogmerk om te zien, of gij hier in de menschlijke drijfveeren, oogmerken en neigingen niet zult zien doorstralen, of let slegts alleen op den duur, op de menschlijke gesprekken en verhalen.

Maar lees eens in tegendeel alle boeken, gesprekken en geschriften, welke gij in eene aanmerkelijke hoeveelheid en uitgebreidheid, vindt in het Oude en Nieuwe Verbond; God is 'er het voornaame voorwerp, Gods eere is hier het einde; de ijver voor dezelve is het beginsel; de hoop op Zijn welbehaagen, en gunst, de

de voornaamste drijfveer en de bron, van alle aangevoerde beweegredenen.

Sla dit boek op, W. L.! Hoe vangt het aan? *In den beginne schiep God hemel en aarde; God is het begin; lees voort, gij vindt, God sprak, daar zij licht, en daar was licht; welk eene eenvoudige verhevenheid! En hoe was het geen God schiep? God zag alles wat hij gemaakt had, en ziet het was zeer goed; indien gij voortleest, zult gij bevinden, dat alles vervolgens op dezelfde wijs afloopt, en in God eindigt: ja God is het begin, midden, en einde, waar wij onze oogen wenden, elk en alles roept hier: *niet ons, o Heere! niet ons, maar uwen naame zij de eere!* 't Is, wanneer gij bidt, bidt aldus, eerst: *Hemelsche Vader, uw naam worde geheiligd, uw Koninkrijke kome, uw wille geschiede;* en doe dit, eer gij om uw daaglijks brood bidt.*

Lees dit boek, en gij zult het zelve vrij vinden van die verdorvenheid en aardschgezindheid, welke gij in alle menschlijke berigten aantreft; gij zult zien, dat, van alle boeken, zoo gij meer andere gelezen of ingezien moogt hebben, alleen dit boek het ware einde bedoelt; straalt hier dan geen Godlijk bestier in door, om door het zelve de menschen van de dwaaling hunnes wegs, en uit hunne onkunde te voeren? immers in dit boek ziet men klaar de zelfde oogmerken door, die in Gods werken gezien worden, God te verheerlijken, en het scepel zoo gelukkig te maaken als mogelijk is; en kan het dan wel eenen anderen oorsprong hebben, daar al het menschlijke den mensch en zijne neigingen verraad? Het is geen menschlijke, maar een Godlijke geest, die hierin doorstraalt.

B

Hoe

Hoe moeielijk valt het een mensch, zich zelve en de gantsche waereld te verloochenen! Maar welk een aantal boeken; hoe veel schrijvers en spreekers ontmoet gij hier, die overal zich zelve vergeeten, en zich over niets meer, dan over de eere Gods bekommerd hebben!

Ja, zoo gij dit boek met die opregtheid leest, welke ik in u (Hoofdstuk I, §. 3.) voorondersteld hebbe, zult gij u, onder het leezen van het zelve, zelfs in eenigen ijver voor Gods eere ontstoken vinden.

§. 2. *Voorbeeld van dit onderscheid in geschied-verhaalen.*

Hebt gij ooit een verhaal vernoomen van menschen, die niet naar dit boek hunne gedagten regelden, en was het niet alles aardsch wat in het voorstel doorblonk? Lees eens, zoo gij tijd hebt, in een ander boek de geschiedenis van eenen Veld- of Zee-slag, men zal u daar uitmeeten, wat de dapperheid, bekwaamheid, en vaardigheid van den Opperbevelhebber, van de mindere Officieren, van de gemeenen; wat de wind, het weder, de geschiktheid der wapenen, de strijdplaats, de tijdsomstandigheden, en, met één woord, wat al het aardsche, tot de overwinninge gedaan hebbe.

Maar lees in de boeken des Ouden, en Nieuwen Verbonds een verhaal van zulk een voorval, hier is het God, die het volk in slagorde doet stellen, God die overwint, God die landen en volkeren onderbrengt, God die de muuren nederwerpt; die de Steden inneemt, of, als Hij wil, verdedigt, belegeraars vervaard maakt, en krijgslisten uitvindt. Nergens worden, bij overwinningen, de wijsheid, ervaarenheid,

heid, krijgstucht, dapperheid, van Israëls Richters of Koningen, als de oorzaaken voorgesteld; maar God is het die de vijanden in hunne hand geeft, *Exod.* XVII. *Jos.* VI, cap. XXIII. 3, 10, *Richt.* VII, 1 *Kon.* XX, 2 *Kon.* VII, enz. enz.

En gelijk het zo is in deeze gevallen, is het ook in alle andere geschiedverhaalen, welke in deeze boeken voorkomen, zij zijn de geschiedenis der bedrijven van God.

§. 13. *Alles loopt hier op Gods eer uit.*

Zij, die de schriften des Ouden en Nieuwen Verbonds beschreven hebben, maaken nergens werk van hunne eigene eer, en roemen niemand, dan in zo verre hij Gods eere behartigt: alles wat deeze kan verdonkeren, wordt door hun op het sterkst bestreeden, als daar zijn alle zonden, en onder deeze bijzonder de Afgoderij, die Gods eere aan drekgoden, en de hoogmoed, die dezelve aan menschen geeft, haar Gode onttrekkende, als *Rom.* I. 23, 25, *Hab.* I. 16. gezegd, en door de zaak zelve aangetoond wordt; hoe veel raadzaamer zoude het gescheenen hebben, voor MOSES en de propheten geweest te zijn, indien zij aardfche inzigten hadden gehad, dat zij aan 's volks neiginge tot Afgoderij te gemoed gekomen waren (a) en voor JESUS en de Apostelen, dat zij de bijgeloovigheden, en hoogmoed der menschen van hunnen tijd begunstigd hadden; hoe verre was het hier van daan met hunne leere!

Matth. XI. 29, *Luc.* XVII. 10, cap. XVIII.

10,

(a) *Exod.* XX. 3, kap. XXXII. 1, enz. *Jes.* XXIV. 20, 23. 1 *Sam.* VII. 3. *Jes.* XLIV. 10, enz. enz.

B 2

10, enz. *Rom.* XII. 16, 2 *Cor.* VII. 6, *Jac.* I. 9, IV. 6, 1 *Petri* V. 5.

S. 4. 't *Waar geluk wordt hier in de gemeenschap met God gesteld.*

Daar alle menschen eene begeerte hebben, om gelukkig te zijn, en het daarom de algemeene vraag is, wie zal ons het goede doen zien? daar de Heidenen dat zогten in wellusten, of in goederen, in de eer der Waereld, of de uitdoovinge der menschlijkheid, in wijsheid of in deugd (b); daar leeren wij in het Oude en Nieuwe Verbond, dat hij die God heeft: alles bezit! Dit is de roem en troost dier schrijvers, *de Heere is het deel mijner erve, en mijns bekers (c): bezwijkt mijn vleesch en hart, zo is God de rotssteen mijns harten, en mijn deel in eeuwigheid (d).*

De dringreden zijn hier, dat men een welgevallen van den Heere trekke (e): wordt iemand door begeerte naar gewin gedreeven, hier leert hij dat het in God is (f); zoekt hij vermaak het is in God (g); en door welke drijfveeren ook iemand moge bewogen worden, hij zal verzadiging vinden in God, in Zijnen dienst, naar deeze leere, als daar zijn huizen, akkers en bloedverwanten (h), thronen (i), kroonen (k), overwinningen en sieraaden (l), Vorstendommen en Koningrijken (m); schoon nu dee-

(b) *Hand.* XVII. 18. (c) *Pf.* XVI. 5.

(d) *Pf.* LXXXIII. 25, 26, 28. (e) *Spreek.* VIII. 33.

(f) 1 *Tim.* VI. 6, *cap.* IV. 3.

(g) *Pf.* XVI. 11, *Matth.* XXV. 10.

(h) *Marc.* X. 30. (i) *Luc.* XXII. 30.

(k) 1 *Petri* V. 4. (l) *Openb.* III. 5.

(m) *Luc.* XIX. 17, 18, 19. *Op.* XXII. 5.

deze spreekwijzen oneigenlijk moeten opgevat worden, toonen ze nogthans, hoe alle goed in God, en in zijnen dienst alleen te vinden zij, en dat elk, die deze weg inslaat, daar in verzadiging zal genieten.

§. 5. *Godlijke voortreffelijkheid, uit dit alles aangedrongen.*

Welk eene Godlijke voortreffelijkheid ver-
toont zich nu in dit alles! Niemand kan u in de gantsche waereld eenig boek toonen, of eenige andere weetenschap, welker oogmerk is, u tot God te brengen; u God als het hoogste goed te leeren kennen, en u met alle moeite; met alle beweegredenen tot God, en zijnen dienst, over te haalen.

Die menschelijke boeken zelve, welke hier uitgetrokken en hier op-gegrond zijn, toonen u, hoe de Schrijvers toch hunne eigene eere, en die van hunne medestanders onmaatig behartigen; zij leveren blijken van partijschap, vleierij, eigenbaat, met een woord, van aardschgezindheid: gij kunt hier weder de proef van neemen door eens eenig boek van deze soort, 't welk men u aanprijst, bedaard te leezen: maar in de boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds, is God het alles.

De onaangenaamste waarheid wordt hier niet verzwegen, de gunst der grooten wordt opgeofferd (*n*), der schrijveren en hunner metgezellen grove misdaden worden niet bedekt, als Gods eere daar bij lijden konden (*o*): waar van dit alles, indien het niet waar is het geen zij
dijk

(*n*) 2 Sam. XII. 1—14, cap. XXIV. 12, 1 Kon. XVII. 1, cap. XXI. 20, 21, 2 Kon. XX. 14—18. Matth. XXIII. 14, 15, 23, 25, 27, 29.

(*o*) Matth. XXVI. 69—75, Luc. XXIV. 25.

dikwijls zeggen, naamlijk, dat God door hun spreekt, dat God hen dit woord heeft ingegeven?

Buiten dit is het te eenemaal onverklaarbaar, hoe juist deeze Schrijvers, die meest al zeer eenvoudige menschen waren (*p*), niet geleerd in de scholen der Wijsgeeren, uit een volk afkomstig, 't welk de minste gemeenschap met andere volkeren der Aarde oefende (*q*), zó veel verhever drijfveeren en oogmerken, zó veel kragt tot zelfverloochening om Gods wille, en zó verhevene kundigheden hebben kunnen betoonen.

DERDE HOOFDSTUK.

Waar in getoond word hoe de boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds, eene Godlijke uitmuntenheid bevatten, in de bekendmakinge dier dingen, welke wij voornamelijk noodig hebben, door eene Godlijke Openbaaringe te verneemen.

§. 1. *Zaaken, die eene Godlijke Openbaaring moet leeren.*

W. L. welke dingen kunt gij voornamelijk verlangen te verneemen door eene Godlijke Openbaaringe? zijn het niet die, bij welke wij het grootste belang hebben? dat is, die invloed hebben op ons gedrag, troost, en bestendig geluk? Immers ja! nu deeze kunt gij tot de navolgende brengen,

I. De

(*p*) *Matth.* IV. 18, 21, enz.

(*q*) *Gen.* XXV. 27, cap. XLVI. 32, *Num.* XXXII. 15.

1. De rechte kennis van God, onzen Schepper en Heer;
2. Van de wijze, op welke Hij wil gediend worden;
3. Van de reden, die gij hebt, om God te dienen;
4. Van de gronden, op welke gij tegen de rampen van dit leven, en tegen uwe voorige zonden, en tegenwoordige zwakheden troost verkrijgen kunt.

S. 2. *Leere des O. en N. Verbonds, aangaande God.*

Het is eene allerredelijkste begeerte, dat wij wenschen te weten, aan wien wij onzen oorsprong, voortduuring en welzijn verschuldigd zijn, van wien wij en alle schepsels afhangen; hoedanig een wezen dit zij, en wat wij derhalven van het zelve te wagen hebben; zonder dit te weten is 'er geene gerustheid bij een redelijk denkend mensch. Eene Godlijke Openbaaring dan moet mij deeze gerustheid verschaffen, zoo zij anders eenige wezenlijke verlichting zal te wege brengen.

Welk eene doorluchtige beschrijving vindt gij nu W. L. van dit Wezen in die boeken? een Wezen, behalven 't welk geen God is (a), 't welk God is van eeuwigheid tot eeuwigheid (b), 't welk Hemel en Aarde vervult (c), waarbij geene verandering is, noch schaduw van omkeering (d), hij wien de fontein des levens is (e), voor wiens oog alle dingen naakt en geopend zijn (f), wien geen ding te wonderlijk is, al-

zo

(a) 1 Chron. XVII. 23. (b) Ps. XC. 2.

(c) Jer. XXIII. 24. (d) Jac. I. 17.

(e) Ps. XXXVI. 10. (f) Hebr. IV. 13.

zo Hij alle magt bezit (g), die verre is van Godloosheid en van onrecht (h), die Rechtvaardig is, om een iegelijk te vergelden naar zijne werken (i), also Hij goed is aan allen (k), en tevens de alleen wijze God (l). Dit Wezen is 't, naar deeze boeken, 't welk de Aarde gemaakt heeft, en den mensch op dezelve geschaapen (m), op wiens bevel ook de Hemelen geschapen zijn (n); ja uit wien, door wien en tot wien alle dingen zijn (o); en die nu nog allen, den adem, het leven en alle dingen geeft (p), die de hoogste Wetgever is, die behouwen en verderven kan (q), die zich niet te vergeefsch laat zoeken (r), die ook eenen dag gesteld heeft, op welken Hij de gantschen Aardbodem rechtveerdiglijk zal oordeelen (s).

Hier uit een bewijs afgeleid.

Zie hier W. L. de denkbeelden, welke ons de boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds van God opleeveren; niets is hiet in, 't welk tegen de reden aanloopt; ja geene beschrijving kan Gode betaamelijker zijn, en niets meer innerlijke waardij, in een Wezen vertoonen. Dit overtreft alles, wat zelfs het kleine getal van Wijzen onder de Heidenen, van God gezegd en gekend heeft, 't welk nog steeds in deszelfs Gode waardige stellingen, zoo veel of weinig die zijn mogten, dobberde in twijf-
gen

(g) Job. IX. 4. Luc. XVIII. 27.

(h) Job. XXXIV. 10. (i) Rom. II. 6.

(k) Ps. CXLV. 9. (l) Rom. XVI. 27.

(m) Jes. XLV. 12. (n) Ps. CXLVIII. 5.

(o) Rom. XI. 36. (p) Hand. XVII. 25.

(q) Jac. IV. 12. (r) Jes. XLV. 19.

(s) Hand. XVII. 31.

gen tusfchen waarheid en dwaaling (t). Deeze voorgestelde zaaken van God, zijn de denkbeelden, welke de duizenden, geringe ambachtslieden onder ons, die nooit geschikt werden, of tijd hadden tot diepzinnige naspeuringen, uit die boeken getrokken hebben, en waar door ze de diepdenkende Wijsgeeren der Heidenen overtreffen.

Daar de Goden der Heidenen, ontelbaar veel in getal, alle bepaalde Wezens en verfoeilijke booswichten waren (u), naar hunne denkbeelden, daar hebben de Hebrëen, en zij die van hun onderwijs ontvangen hebben, deezē God, welke ons de boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds zoo leeren kennen, vrij algemeen aagebeden; deeze boeken hebben wij uit hunne handen ontvangen: indien nu deeze denkbeelden van God, het eerst door menschlijk vernuft en redenkaveling zijn uitgedagt, en daar op door het gantsche Joodsche volk aangenomen; dan vrage ik, hadden de Jooden alleen gezonde redelijke vermogens? hebben andere volkeren, zich minder op de keunisse van God bevljigt? elk weet het tegendeel; de Jooden waaren een hard en weinig beschaafd volk (y), in de uitvindinge van kunsten en wetenschappen verre beneden de Ægyptenaars, Grieken en Romēinen; hoe heeft dan een vischer, een timmerknecht, een ostenhoeder (w), onder hun, zoo veel meer van God, en zoo verheven zaaken, van hem kunnen weeten, dan

(t) 1 Cor. I. 21. Hand. XVII. 23.

(u) Hand. XIV. 11. Gal. VI. 8. 1 Cor. X. 20.

(y) Ezech. II. 4, 3.

(w) Amos VII. 14. Matth. XIII. 55. Marc. VI. 3.

een heidensch Wijsgeer? Hier in is immers iets meer dan menschlijks?

Het is waar, dat alles, wat omtrent God in deeze boeken geleerd wordt, niet even klaar geopenbaard, of even gemakkelijk te bevatten is; maar wat kunt gij anders in eene Godlijke Openbaaringe verwagten? God moet zich in eene Openbaaringe bedienen van woorden, die bij menschen bekend waren, en daar de menschlijke taal niet verder reikte, konde God in dezelve niet verder spreken, tot menschen. Een Vader die een Kind leert, zal zich somwijlen moeten bedienen van overbrengingen, en ook van denkbeelden, die het Kind niet dan zeer gedeeltelijk bekend zijn, zoo ook God als Hij tot menschen spreekt, dit begunstigt derhalven juist het denkbeeld eener verhevener afkomst, der boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds, dan eene enkel menschlijke.

S. 3. Verhevenheid der Zedekunde in deeze boeken vervat.

Die God nu zo kent, kan wel eenigzins hier uit opmaaken, op welk eene wijze Hij wil gediend worden; edoch om ook hier in alle mistastingen voor te komen, daar toch de onderzinding geleerd heeft hoe zeer de menschen daar omtrent tot dwaalen gereerd zijn, wordt ook dit in deeze boeken geopenbaard, en het toont hunne Godlijke uitmuntenheid aan.

Het is niet voldoende, dat men eenige uiterlijkheden waarneeme, maar met het geheele hart; de geheele ziel, en geheel het verstand, God lief hebben (x), op Hem vertrouwe (y), Hem

S. IV. 200. 3. 117.

(x) *Matth. XXII. 37.* (y) *Pf. XXXVII. 3.*

Hem vreeze (z), en eerbiedige (a), in Hem zich verblijde (b), Hem aanhange (c), onzen wil en alle onze aandoeningen aan Zijnen wil onderwerpe (d), dat dit zich vertoone in lijdzaamheid onder alle smerten (e), welke ons toch onder het bestier Zijner voorzienigheid overkomen (f), in boetvaardigheid over onze misdaden (g), in oprechtheid des harten om Zijnen wil in alles te willen betrachten (h), in dankbaarheid voor Zijne weldaaden (i), dat dit alles ons opleide, tot daadlijke dankbetuigingen en bewijzen (k), tot gebeden en verheffingen van Gods volmaaktheden (l), terwijl ons bij dat alles geleerd wordt, dat met deeze dingen, *de mensch Gode niet profijtelijk zijn zal*, gelijk uit het geopenbaarde van God blijkt; maar *dat de verstandige voor zich zelven profijtelijk zijn zal* (m), door zó gemeenschap, met het hoogste goed te oefenen (n), troost te genieten; zijne smerten te verligten (o), zijne oprechtheid en zelfkennis te bevorderen (p); en zijne ziel bij zijnen getrouwen Schepper te ontlasten (q); hoe geschikt is zulk een Godsdienst voor den mensch! Hoe overeenkomstig met zijne betrekkinge op God! vergelijk men de gebeden, dankzeggingen, en lof.

- (z) *Pf. XXXIV. 10.* (a) *Pf. XXIX. 1.*
 (b) *Phil. IV. 4.* (c) *1 Cor. VI. 17.*
 (d) *Jac. IV. 7.* (e) *Luc. XXI. 19. Heb. XXII. 1.*
 (f) *Amos III. 6.* (g) *Spr. XXVIII. 13. 2 Cor. VII. 10.*
 (h) *Matth. V. 8.* (i) *Col. IV. 2.*
 (k) *Deut. XXXII. 6.* (l) *Pf. LVI. 13. en CXVI. 12.*
 (m) *Job. XXII. 2.* (n) *Job. XXII. 21.*
 (o) *Phil. II. 1. 2 Cor. XIII. 11.*
 (p) *Jer. III. 13. Pf. XVIII. 24.*
 (q) *Spr. III. 6. Phil. IV. 6.*

lofsutingen aan God, in de boeken des O. en N. Verbonds voorkomende, met de lofszangen der Heidenen, men vind de eerste vol van eerbied en ontzag voor God, terwijl men in de laatste met de Goden den draak steekt, en er zijne eigene eer in wil vermelden (r).

Daar de Godsdienst bij alle volkeren buiten verband, tot de gezellige pligten wordt voorgesteld (s), leeren deeze boeken, dat de Aarde en haare volheid des Heeren is, en wij daarom uit gehoorzaamheid aan God, kuischheid, matigheid, geduld, zagmoedigheid, vergeevinggezindheid, eerlijkheid, rechtvaardigheid en waarheidliefde (t), in alle onze handelingen betoonen moeten; met één woord, dat God wil, (wie hoorde ooit geschikter voorschrift voor den mensch?) dat wij anderen behandelen, zoo als wij redelijker wijze wenschen dat wij in dezelfde omstandigheden, van hun zouden behandeld worden (u).

Deeze boeken eischen, dat wij tot dit alles, in vreeze wandelen, gedurende den tijd onzer inwooninge (v), dat wij vurig zijn van Geeste, niet traag in 't beneerstigen (w), ja, dat wij in dit alles zoo standvastig zijn, dat wij liever alle eer der Waereld, alle genoegens en bezittingen afstaan, alle gevaaren, smerten, mishandelingen, ja den dood ondergaan, dan in eenig opzigt tegen Gods wille doen (x), de-

(r) 1 Kon. VIII. 22. Ps. LI. Kon. XX. 23. Amos II. 7. 8. Jes. XXXVI. XXXVII. Dan. II. 11.

(s) Amos II. 7. 8. Dan. V. 1. 4. Num. XXV. 1, 2, 6, 8.

(t) 2 Tim. III. 10. Tit. II. 2. 2 Petr. I. 6.

(u) Matth. VII. 12. (v) 1 Petr. I. 17.

(w) Rom. XII. 11. (x) Matth. XVI. 24.

dewijl Hij het hoogste goed, de schepper en bestierder van alles, en de hoogste richter is.

Wat dunkt u W. L. indien 'er eens ergens in de waereld een volk gevonden wierd, 't welk in alles, naar deeze voorschriften handelde, zoude die Maatschappij niet aller gelukkigst zijn? zoudt gij niet wenschen, een waardig medeburger in dezelve te weezen? Zoude zulk eene Maatschappij niet eerst haares grooten scheppers waardig zijn? Nu die hier van afwijkt, wijkt dan af van eene regelmaat, die Gode volkomen waardig is; maar die nimmer door eenig menschlijk vernuft, onder Grieken, Ægyptenaars en Romeinen, of onder eenig volk, 't welk deeze boeken miste, tot die volmaaktheid gebragt is, hoe kunnen 'er dan de minst beschaafde Joden aan gekomen zyn? (Zie Hoofdstuk 3. §. 2. aan 't einde.)

Ik weet wel, men kan nu, zonder opzetlijk zijne gedagten op de leere des Ouden en Nieuwen Verbonds te vestigen, alle deeze verpligtingen door redekavelinge uitvorschen; maar zouden wij het ook kunnen doen, als nooit ons verstand eerst door deeze boeken, of door zulke menschen, die ook al hunne beschaaving aan dezelve te danken hadden, verlicht was? Zoo ja, waarom hebben het dan de opgemelde volkeren niet kunnen doen? wij zijn in deezen gelijk aan iemand, die, na dat hij door een vergrootglas de mijten heeft zien leeven, ook met het bloote oog, eenige beweging bij dezelve ontdekt, 't welk hij nooit hadt kunnen doen, ware hij door 't vergrootglas niet op den weg geholpen.

Eenige Wijsgeeren onder de Heidenen, hebben iets van deeze verpligtingen weten naatevorschen: maar heeft hunne leere ook dien invloed

vloed gehad, welken die van Moses, de Propheten en Apostelen gehad heeft? (y) Moo- gen wij dan niet te regt, van God denken, dat Hij het is die gezorgd heeft, dat ook het gemeen, door zulk eene leere verlicht wierde, die immers, boven alle anderen, Gode betaamelijk bleek te zijn, zoo dat, als alle menschen gezaamenlijk alle vermogens hadden ingespannen, zij geenens Godsdienst, die Gode waardiger was, hadden kunnen uitvinden; ja als wij alles, wat hier omtrent, zonder deeze boeken, ooit gedaan is, t'zamenyoegen, verkrijgen wij een t'zamenstel, 't welk bij dezelve in geene vergelijkinge komen kan.

S. 4. *Godlijke uitmuntenheid in de dringredenen tot gehoorzaamheid.*

Doch daar het niet genoeg is, den Godsdienst zelve op te geeven, en gehoorzaamheid te beveelen, maar het ook noodig is, dat dezelve door genoegzame dringredenen aangeboden worde, zullen wij nu ook overweegen, of deeze in de boeken des O. en N. Verbonds gevonden worden, en eene Godlijke uitmuntenheid vertoonen. Waar vindt men ergens een Godsdienstig werk, 't welk de billijkheid zijner voorschriften, uit kragt der Godlijke deugden, bijzonder zoo als zij in de schepping, en voorzienigheid Gods doorblinken, zoo naadruklijk aantoot, als over al in deeze boeken geschiedt? 't is daar, *gij Heere zijt waardig te ontvangen, de heerlijkheid, de eere en de kragt* (z), *want gij hebt alle dingen geschapen; U den Koning der eeuwen, den onsterflijken, den*

(y) Rom. I. (z) Open. IV. 11.

den onzienlijken, den alleen wijzen God, zij de lof, de eere en de Heerlijkheid in alle eeuwigheid (a), voeg 'er bij *Pfalm* 104, 136, 148.

Nu toone men ergens ter waereld eenig boek aan, dat den mensch zó nadruklijk inscherpt, dat hij alles aan Gode verschuldigd is, en dat hij alles rondom zich te beschouwen heeft, als bewijzen voor Gods dienenswaardigheid; zulk een boek zal niemand u ontdekken.

Maar hetgeen in deeze boeken nog sterker dringt, is, dat de Heere de God zal zijn der geenen die Hem vreezen (b). Wat beweegreden kan krachtiger zijn, dan dat de eeuwige wijsheid, weetenschap, goedheid en magt, ons ten nutte wil aanwezig zijn; dat God alles wat Hij is, voor ons zijn wil? behalven dat dit de hoogste gelukzaligheid in zich bevat, en dus ten sterksten op ons werken kan, is het niemand ooit in den zin gekomen, buiten deeze schrijvers, den Godsdienst zó aan te dringen, en onze belooning zelve te doen bestaan, in liefde jegens, — vertrouwen op — en verheerlijkinge van God, gelijk zij daar in bestaat, voor elk die zijne gelukzaligheid in God alleen zoekt; naar deze leer wordt ons dan bevolen gelukzalig te zijn, dat is op God te vertrouwen, Hem te verheerlijken en lief te hebben; en belooft, dat wij hier door God genieten zullen. Welk eene Godlijke uitmuntenheid!

Dringreden uit de verlossinge door J. C.

De boeken des O. en N. Verbonds gebruiken daar en boven eene dringreden ter Godzaligheid, welke gij te vergeefs in alle andere schriften

zoe-

(a) *I Tim.* I. 17. (b) *Jes.* XII. 2 *Jer.* VII. 23, cap. XI. 14, cap. XXIV. 7.

zoeken zult, zoo ze hier uit niet ontleend zijn, te weeten, de groote weldaad der verlossinge aan den schuldigen mensch, door J. C.; en stellen ons het oneindig verbindende, van deeze weldaad voor, door opgaave van de verschriklijke elende (c), waarin het menschedom door de zonde vervallen was; van de hoogte der Gelukzaligheid, waartoe het nu, gehoorzaamende, kan opgevoerd worden (d); van de Godlijke voortreffelijkheid des geenen die de Middelaar Gods en des Zondaars wierd (e); van den duuren prijs, welken hij ter onzer verlossinge heeft betaald (f); hier in doen ons deeze boeken Gods zonderlinge menschenliefde, en de hoogste liefde van den Middelaar, die ons Gods wil bekend gemaakt, en ingescherpt, naadruklijk opmerken (g); en hij, die ze regt gadeslaat, zal er zich kragtiger en lieflijker door gedrongen vinden tot gehoorzaamheid, dan door de verschriklijkste bedreigingen; dit beginsel kan, zoo 't geloofd wordt, niet nalaten, uit den eigen aart der zaaken, van zelve in ons het vuur eener ontvlamde Dankbaarheid, aan God en onzen Verlosfer te onsteeken: daarom eischen deeze boeken haar ook op dien grond menigmaal, *gij zijt duur gekogt, zo verheerlijkt dan God in uw lighaamen en in uwen geest, welke Godes zijn.* 1 Corinth. VI. 20.

Dringreden uit het onverschuldigde van alle Gods weldaaden.

En op dat alle Gods weldaaden te kragtiger werken zouden en God van alles de eere zoude

(c) Gal. III. 10. Eph. II. 3. 1 Thesf. I. 10.

(d) Joh. III. 36. 2 Petr. I. 11. (e) Phil. II. 6.

(f) 1 Cor. VI. 20. (g) Joh. III. Op. 16. I. 5.

de ontvangen, leeren ons deeze boeken nog, dat God geeve van deeze zegeningen aan ons schuldig was; dat wij, alles gedaan hebbende, wat ons bevolen is, nog niets meer gedaan hebben, dan 't geen wij schuldig waren (*h*); hoe groot is dan onze verpligting, en hoe klaare blijken zijn Gods weldaaden van zijne vrije liefde!

Dringreden uit ons eigen belang.

Hier voegen deeze boeken nu nog allertreflijkste dringredenen bij, uit ons belang, leerende, dat *de Godzaligheid tot alle dingen nu is, hebbende de belofte van dit en van het toekomstige leven (i); dat in tegendeel, de waereld voorbij gaat, met alle haare begeerlijkheden, maar die den wille Gods doet, blijft in de eeuwigheid (k)*; zij leeren ons ten deezen aanzien eene allergewigtigste waarheid kennen, waar omtrent alle Wijsgeeren, die gantsch geene kennis door middel van dezelve verkreegen hadden, steeds onkundig of op hun best onzeker bleeven, ik meen een leven na den dood van dit ligchaam; bij welks kennis ons even zo veel gelegen ligt, als wij belang stellen in ons 'zelven; hier zien wij in zommige schrijvers eene begeerte om ontbonden te zijn (*l*), op datze met Christus mogen zijn; eene Verklaaring, dat de geest tot God keert, die hem gegeven heeft, als 't lighaam sterft (*m*); dat de dooden, die in den Here sterven, zalig zijn; wijl ze rusten van hunnen arbeid, en hunne werken hen naavolgen (*n*); dat eens de dooden leeven zullen, en God onze sterflijke

lig-

(*h*) *Luc. XVII. 10.* (*i*) *1 Tim. IV. 8.*

(*k*) *1 Joh. II. 17.* (*l*) *Phil. I. 23.*

(*m*) *Pred. XII. 7.* (*n*) *Openb. XIV. 13.*

C

lighaamen zal leevendig maaken, door Jesus Christus (o); dat Hij dan eenen iegelijken vergelden zal, naar zijne werken (p); van deeze gewigtigste Waarheid geeven deeze boeken, de volstrekte verzekering, en betoogen dezelve somtijds kragtig, als 1 Cor. 15. enz. Zo dat wij alle, zonder diepzinnige Wijsgeeren te zijn, hiervan geene twijfelagtige kennis verkrijgen; zij houden ons ten deezen aanzien, niet op met dwaaze vertellingen; de oneigenlijke spreekwijzen, welke zij 'er toe gebruiken, dienen alleen onze begrippen te hulp te komen, zo als uit derzelve eigene verklaringe blijkt; hoe treffend is het geen wij ten deezen aanzien leezen van Lazarus en den rijken man, Luc. XVI. en met hoe groote reden mogten deeze schriften dan van ons vorderen, dat wij liever allerlei gevaaren, en den dood moesten verkiezen te ondergaan, dan Gode ongehoorzaam worden! hoe naadruklijk dringen zij dit aan, met te zeggen, *vreest niet voor de geenen die het lighaam dooden, en de ziel niet kunnen dooden, maar vreest veel meer Hem, die beide ziel en lighaam kan verderven in de helle!* Matth. X. 27. 28.

Zulke beweegredenen zijn nergens anders te vinden.

Waar vindt men nu zulke beweegredenen tot Godzaligheid, in eenig schrift, dat zijn licht van deeze boeken niet ontleend heeft? nergens, volstrekt nergens! De Goden werden bij de Heidenen alleen door gruwelijke of dwaaze plechtigheeden gediend, en hunne dringredenen tot deugd waare de eer der Waereld, een hoogmoedige zelfverheffinge of laag belang in dit le-

(o) Jef. XXVI. 19. Rom. VIII. 11. (p) Matth. XVI. 27.

leven (q), 't is waar, zommigen zeiden, men moet de deugd om haar zelfwil liefhebben; maar wat is dit anders gezegd, dan dat men arbeiden, strijden, zich zelve verloogchenen, en den dood blijmoedig om onzen pligt te gemoed zien moet, alleen om te arbeiden, te strijden, ons te verloogchenen, en naar onzen pligt te sterven, zonder eenige andere redenen?

Hoe Godlijk is 't in tegendeel de deugd aan te prijzen, om dat wij Gode geene andere dankbaarheid bewijzen kunnen, voor oneindig groote, eeuwige weldaden, om dat wij daar door een welgevallen van God trekken zullen, God zelve tot onzen loon hebben eeuwiglijk en altoos, en anders de gedugte bewijzen van 't Godlijk ongenoegen moeten draagen; hoe kragtig, hoe Godverheerlijkend is hier weder alles!

§. 5. Troostgronden nodig.

Slaan wij nu voorts agt op de menigvuldige rampen, waar aan de menschen in dit leven bloot staan de misdaden, aan welke elk zich heeft schuldig gemaakt, en de zwakheeden, welke ons ten deezen aanzien steeds aankleeven, dan is het nodig, dat wij, zo wij anderzints wel te vreden zullen kunnen zijn, tegen dit alles genoegzame troostgronden erlangen; en het is meer dan waarschijnlijk, ja noodzaaklijk, dat eene Openbaaring van God en zijnen wil, ons die aan de hand geeven om dat wij zonder dezelve, niet genoeg kunnen weeten, wát God in betrekkinge tot ons is, en ligtlijk in vreeze zouden blijven, om niet tegenstaande de opregtheid in onzen

gen-

(q) Hoofdst. I. §. 1.

genden leeftijd wegens voorige misdaden en
blijvende zwakheid aan Gods gedugte straf-
fen onderworpen te zullen worden.

Troostgronden hier tegen, elders niet te vinden.

Gaar gij hier te raade met hun, die uit de
boeken des O. en N. Verbonds geen onderwijs
ontfangen hadden, zij zullen u verwijzen om
uwe harstochten uitte dooven, en zoo u zelven
te ontmenschen, of om wanhoopig te bukken
onder eene blinde nootlottigheid aller dingen,
of om u met onzekere, bij hun zelven twijfel-
achtige, bespiegelingen op te beuren.

*Troostgronden tegen rampen, in 't O. en N.
Verbond te vinden.*

Maar pleegen wij met de boeken des O. en
N. Verbonds raad, deeze troosten ons, met
het aanweezen van een goed, waar bij alle
elenden als niet te schatten zijn; een goed,
't welk ons kan volmaaken, en beschermen,
onze gebreken geneezen, onzen wil vrijmaa-
ken, alle onze begeerten verzadigen, en ons
eewig blijven kan, 't welk van een iegel-
ijk kan verkreegen worden, die de middelen
daar toe bij de hand neemt, naamelijk God
zelve. Zie hier van *Psalms* LXXIII. en XXV.
3. *Jos.* XXV. 9. *Psalms* XXXIV. 4. en LXXXIV.
10. hier leeren wij de rampen door weldoen
ontgaan, *Psalms* XXXIV. 13. 16, door vertrou-
wen op Gods bestuur, en door lijdzaamheid
verligten, *Rom.* VIII. 28. *Luc.* XXI. 19. *Psalms*
LVI. 6. Hier toe wekken ze ons op, leerende
niet aan te merken de dingen die men ziet,
maar de dingen die men niet ziet (r), en om
zulks

(r) 2 *Cor.* IV. 18.

zulks te kunnen doen, leeren ze ons, dat deze een ganisch zeer uitneemende eeuwige gewigt van heerlijkheid zijn. 2 Cor. IV. 17, 18.

Deeze boeken leeren ons, dat God zijne liefhebbers niét laat verzogt worden, boven vermoogen, maar met de verzoekingén uitkomst geeft (s); dat Hij uit de duisternissen het licht doet voorkomen (t); dat Hij alle dingen onderworpen heeft, aan Jesus Christus (u); dat die onze Broeder, en dat Hij in alles verzocht is, gelijk wij, en daarom met onze smerten medelijden hebben kan.

Luden wij armoede, lasteringen, gevangenisén, tegenkantingen, verdrukkingén, ballingschappen, verlies van echtgenooten, kinderen, ouders of vrienden, pijnen en ziekten; God is hier over al het goed, 't welk wij tegen dit kwaad moeten overstellen; in het kwaade zelfs wordt ons veel goeds en nuttigs voor onzen geest aangewezen, en een gedrag vertoont, 't welk dien last ligt kan maaken.

Ten aanzien der zonden, die wij bedreeven, en waardoor wij onzen Schepper onteerd hebben, wordt ons hier geleerd, dat wij de verlossinge hebben door Jesus bloed, naamelijk de vergeevinge der misdaden (w); dat Hij eene betooning geworden is van Gods rechtvaardigheit (x), en dat een iegelijk, die in Hem geloofst, niet verderven zal, maar het eeuwige leven hebben (y).

Troost

(s) 1 Cor. X. 13. (t) Rom. VII. 28.

(u) 1 Cor. XV. 25, 26, 27.

(v) Heb. II. 17, 18. (w) Eph. I. 7.

(x) Rom. III. 25, 26. (y) Joh. III. 15, 16.

Troostgronden tegen bijgebleeven zwakheid.

Zijn wij in al het goede, dat wij vervolgen waarneemen, zwak en te weinig standvastig, hier leeren wij, dat God onze pogingen wil aanneemen, als opregte onderneemingen van zijne welmeenende kinderen; dat Hij zich over den geenen die hem vreezen, ontfermt, als een vader over zijne kinderen (z), en dat, indien iemand gezondigd heeft, wij eenen voorpraak hebben bij den Vader, Jesus Christus den rechtvaardigen, die eene verzoening geworden is voor onze zonden (a).

Troost tegen den Dood.

Ja hier is troost zelfs tegen den dood, alzo wij hier leerén, dat die de geloovigen overbrengt, in een nieuw en beeter leeven, door welke hoope zij juichen: *dood waar is uw prikkel, helle waar is uwe overwinning? de prikkel des doods is de zonde, en de kragt der zonde is de wet, maar Gode zij dank, die ons de overwinning gegeven heeft, door Jesus Christus onzen Heere (b).*

Godlijke uitmuntenheid en kragt van deeze troostgronden.

Beschouwen wij nu eens alle deeze beginfelen van troost en hoope, wij zien, dat ze allen in God, en in den Godsdienst eindigen; is 't nu niet zeer aanmerkelijk, dat in zoo groot eene verzaameling van boeken, als die des O. en N. Verbonds, zoo vol van verschillende gevallen, waarin wij troost nodig hebben, nergens geweest wordt naer Koningen, Prinzen, en andere menschen, naer de kragt der

(z) Pf. CIII. 13. (a) Joh. II. 1.

(b) Pred. XII. 7, Openb. XIV. 13. 1 Cor. XV. 55.

geneesmiddelen, op zich zelve, naer een kunst om rijk te worden: dat 'er nergens iets voorkomt, 't geen den opregten aanleiding geeven kan tot moedeloosheid of ongevoeligheid: maar dat wij door alles in tegendeel tot God worden opgeleid, en in Hem vertroost?

Kunnen Schrijvers, zoo doortrokken met gevoelens van Gods alweetenheid, overalteenwoordigheid en almagt, die in alles toonen niets sterker, dan het waare genoeg en heil des menschdoms te bedoelen, en ons door alles op te leiden tot God; kunnen Schrijvers, die zelve zoo duidelijk de uitmuntende kracht deezer troostredenen getoond hebben in hun gedrag, als een David onder de vervolgingen en gevaaren, hem door Saul, de Philistijnen, Abfalon en andere vijanden aangedaan (c), en een Paulus onder de vervolgingen, verdrukkingen, haat van alle volkeren, hongersnood, omzwervingen, gezellagen, gevangenisfen en ziekten (d); kunnen, vraage ik, zulke Schrijvers wel bedriegers zijn, als ze zeggen, dat de geest Gods hen in 't schrijven deezer boeken betierde; en dat andere soortgelijke boeken van God zijn ingegeven?

Hier meede meene ik W. L. u aangeoond te hebben, dat alles, wat men *vereischten* in eene Godlijke Openbaaringe noemen kan, in zoo verre daaromtrent onder de Christenen geen verschil is, in de boeken des O. en N. Verbonds gevonden wordt, en blijken uitleevert van eene Godlijke uitmuntende, die in deeze boeken bijzonder plaats heeft.

V I E R-

(c) Lees 't boek der Psalmen, bijzonder Pf. III, XVIII, LII, LIV, LVII, LIX.

(d) 2 Aan *Thimotheus* geheel.

 VIERDE HOOFDSTUK.

Waarin de Godlijkheid van de Boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds beweezen wordt, uit Wonderwerken, waarmede derzelver leere bevestigd is.

S. 1. *Wat wonderwerken zijn, en voorbeelden van dezelve.*

Dewijl ik u veronderstellen moet W. L. dat gij een ongeletterd mensch zijt, denk ik, dat geen bewijs, voor de Godlijkheid der voorgestelde boeken, op u van meerder kragt zal zijn, dan dat, 't welk ik in dit hoofddeel hoope voor te draagen. Ik sprak dan in 't opschrift van 't zelve van wonderwerken; verstaat erdoor zodanige verschijnselen, welke door den loop der natuur niet kunnen voortgebracht worden, waartoe in de kragten der natuurlijke dingen geen beginfel is, en die nogthans op de begerte van een mensch worden voortgebracht; als bij voorbeeld eenen dooden op te wekken, eenen blindgeboorenen ziende te maaken, zonder eenige daar toe geschikte middelen; raa-zende menschen, door een enkel bevel, bij hun gezond verstand te brengen, bewind te toonen over den wind, en watergolven, en zich van deeze te doen gehoorzamen. Dit hebben de Schrijvers van deeze boeken, en de verkondigers der daarin vervatte leere, ten bewijze van derzelver Godlijkheid gedaan, of liever God heeft het gedaan op hun woord en gebed, en

daar

daarom moeten deze boeken onloochenbaar van een Godlijk gezag zijn (a).

§. 2. Bewijs dat de wonderwerken gebeurd zijn.

Maar hoe zult gij overtuigd worden, dat 'er waarlijk door deeze Schrijvers en verkondigers, wonderwerken gedaan zijn? ten aanzien der wonderwerken van Jesus Christus, hebt gij tot op deezem dag het getuigenis der ongeloo- vige Jooden, die dezelve belijden: maar zeg- gen, dat Jesus dezelve door het uitspreken van den naam Jehova verricht hebbe; als of God, om het misbruik van Zijnen naam door eenen bedrieger, den zeiven in zijn bedrog zoude te hulp gekomen zijn; maar het is ge- noeg, de Jooden erkennen deeze wonderdaa- den voor gebeurde zaaken, daar het voor hun ongelooft van belang was, die te loochenen. Zoo zoude men hier voor ook iets uit de schrif- ten der Heidenen kunnen bijdragen.

De Schrijvers konden en wilden de waar- heid getuigen.

Maar, waartoe bij U, W. L. bewijzen van deezem aart voor de wonderwerken bij te bren- gen? de Apostelen en Euangelisten verhaalen ons, dat zij gebeurd zijn, en zij konden wee- ten of ze in waarheid gedaan zijn of niet: want ze zeggen, datze zulks gezien en ondervon- den (b), ja zelve verricht hebben (c); maar, denkt gij mischien, hebben zij dus de waar- heid

(a) *Matth.* IV. 6. cap. IX. *Luc.* VII. *Marc.* VIII. cap. VII. 31, 32. *Joh.* V. *Matth.* IV. 24. *Luc.* VIII. 29, cap. VII. 11. cap. VIII. 41. *Joh.* XI: 1. enz.

(b) *Joh.* I. 1, 3. *Joh.* XIX. 35.

(c) *Matth.* X. *Hand.* XIX. 11, 12.

heid wel willen getuigen? Zoo zij de waarheid wisten, en wilden zeggen, dan hebben ze die gezegd; want die iets kan en wil doen, die doet het zekerlijk. Zoo zal ik dan bewijzen, dat zij de waarheid hebben willen getuigen, en ons, ten deezen aanzien, niet hebben kunnen bedriegen.

Hoe groot eene mate van ondeugenheid en Godloosheid moet men in deeze Schrijvers vooronderstellen, indien men denken zal, dat ze ons opzetlijk, door nooit gebeurde gevallen te verhaalen, eenen valschen Godsdienst hebben willen opdringen! en dat deeze niet bij hun plaats had, blijkt klaar uit alles wat wij van hunne schriften, Hoofdst. 2. en 3. gezegd hebben; waar bij men voegen kan, dat wij eenige brieven over hebben, welke zij aan hunne gemeenzaamste vrienden, bij welken zij met de grootste openhartigheid konden te werk gaan, geschreeven hebben, en dat zich daarin die zelfde Geest van Godzaligheid en iever voor Gods eere vertoont; als daar zijn die aan TIMOTHÆUS, TITUS en PHILEMON, ook de 2de en 3de van JOHANNES; en hunne vijanden zelve hebben menigmaal van deeze Schrijvers, en van de Christenen in 't gemeen, getuigd, dat zij in geen ding te beschuldigen waren, dan over de hartnekkigheid in hunnen Godsdienst. Daar en boven; dewijl 'er een allernaauwst verband is tuschen de geschiedverhaalen der H. Schrift en haare Leerstukken, moesten zulke bedriegelijke Geschiedschrijvers eene groote maate van vernuft, kundigheid en verdere Geestvermogens bezitten, om zulk eenen, in alles wel zaamenhangenden, Godsdienst, als die in deeze boeken geleerd wordt, uit te vinden en door

door te drijven: maar geheel het tegendeel blijkt uit hunne Schriften, en is den Christenen menigmaal als iets schandelijks door de Heidenen verweeten. Zie ook Hoofdst. III. §. 2. en *Matth.* IV. 18—21.

Hadden de Schrijvers deezer boeken willen bedriegen, zij zouden dan die vernederende omstandigheden, welken hunnen Meester voor de grootste veragtinge konden bloot stellen, onder onbedachte menschen verzwegen hebben (d); zij zouden dan ook de fouten van zich zelve en hunne medestanders verzwegen hebben, welker getuigenis zij voor hun bedrog nodig hadden, en die hen wel ligt niet gespaard, maar de leugen ondekt zouden hebben, om hunne eigene eere te verdedigen; daar dit te vreezen was, wat behoefden ze dan hunne onopmerkzaamheid op Jesus wonderdadige spijziginge, hun gebrek in geloove om eenen elendigen te geneezen, hunne belagchelijke dwaasheid, vertoonend toen Jesus op zee wandelde, hun strafwaardig onverstand en traagheid van hart om het wonder van Jesus opstandinge te gelooven, wat zegge ik, behoefden ze van deeze, en nog veele ergere fouten van zich en hunne medestanders te verhaalen (e)?

Zien wij hoe de Apostelen en Propheeten voor hunne getuigenissen, alle haat, smaad, vervolgingen en den dood ondergaan, en alle hunne bezittingen verlaaten moesten (f), en hoe zij hiervan te vooren gewaarschouwd waren

(d) *Matth.* XXVI. 27. (e) *Matth.* XXVI. 69.
75. *Luc.* XXIV. 25. enz. enz.

(f) *Hand.* V. 40. cap. VII. 57, 58, 59, cap. VIII, 1. cap. IX. 1, 2, 23. cap. XI. 29. cap. XII. 1, 2. cap. XXVI. 10, 11. I *Cor.* I. 23.

ren (g), hoe zij die verwacht hebben (h), ja ook aan hunne navolgers zulks te vooren hebben bekend gemaakt (i), dan kan 'er geene reden uitgedagt worden; waarom zij in dezelfde zouden hebben willen bedriegen; ja zulks te doen loopt aan tegen de natuur der menschelijkheid in hun geval; te meer daar ze alle geoogen, voordeel, en eere zouden hebben kunnen verkrijgen, indien zij het tegendeel hadden willen bevestigen. Het is ook onmogelijk dat twaalf, wat zegge ik, meer dan vijfhonderd, menschen zich allen dit zouden willen getroosten, om door zulk een leugen eenen naam naz kunnen dood te behouden; en zo ze voor 't verhaal van leugenen lijden, konden ze geen grond hebben om te hoopen dat hunne gedachtenis tot het nagelagte zoude worden overgebracht; en in hunnen tijd was het weinig eere, dat men van hunne metgezellen zeide, daar hangt die tovenaer, die bedrieger, die leugendichter.

Voeg hier bij, dat de wijze, waarop zij hunne verhalen voordraagen, uit haaren aart geschikt is, om ons van de waarheid derzelve te overtuigen; zij geeven een breed bericht van tijden, plaatsen, ooggetuigen, middelen, en andere omstandigheden, 't welk Leugenschrijvers niet gewoon zijn, om niet agterhaald te kunnen worden, zij verhalen alles op de eenvoudigste en natuurlijkste wijze, zonder gebruik

(g) *Matth.* X. 15, 16. cap. XXIII. 34. *Marc.* X. 29, 30, 39. *Luc.* XIV. 22. *Joh.* XV. 20, 21.

(h) *Hand.* XX. 23, 25. cap. XXI. 13. *1 Cor.* IV. 9.

(i) *Hand.* XIV. 22. *2 Tim.* III. 12. *1 Petri* II, 20, 21.

bruik te maaken van verleidende welsprekenheid, zonder eenige opfierfelen, zonder listige dubbelzinnigheden, zonder gelegenheden waar te neemen, tot het beweegen der hartstochten, zonder lofreden, persoonsbeschrijvingen, zonder uitweidingen, terwijl zich dikwijls tot deeze laatste soorten van middelen de gelegenheid in hun verhaal opdoet; zo klaar waren zij oversuigd, dat ze waarheid schreeven, en dat de waarheid geen vernis behoeft om aangenomen te worden.

Ja ik ga verder, en zegge dat het onmogelijk was voor de Apostelen, om met hunne verhalen bijzonder die van de wonderwerken, ooit eenigen opgang in de waereld te maaken, indien dezelve bedrieglijk waren.

Immers het verhaal, dat Jesus van Nazareth onder *Pontius Pilatus* gekruist, gestorven, uit den dooden opgestaan, en ten hemel gevaren is, daar zijne Leerlingen het zagen, heeft kort na dien tijd, dat de Apostelen zeggen dat het gebeurd is, eenen ongemeenen ingang gevonden in de waereld bij grooten en geringen, Jooden en Heidenen, mannen en vrouwen; dan eens wierden drieduizend, *Hand. II. 41.* dan eens vijfduizend toegedaan; de Apostelen spraken, *Hand. XXI. 20.* van veele duizenden Jooden die geloofden; uit de brieven der Apostelen blijkt, dat 'er vergaderingen van Christenen reeds omtrent de dertig jaaren na Jesus dood waren, te *Romen*, te *Corinthen*, te *Ephesen*, te *Collossen*, te *Thessalonica*, te *Philippi*, te *Laodicea*. *Col. IV. 6.* *Smyrna*, *Pergamum*, *Thyatira*, *Sardus*. *Philadelphia*, *Openb. 2, 3.* op 't Eiland *Kreta*, *Tiv. I. 5.* in *Pontus*, in *Galatien*, in *Cappadociën*, *Afen*, in *Bythi-*

Miniën, 1. *Petri* I. 1. aanmerkelijk is hier omtrent PAULUS verklaring *Rom.* XV. 18, 19. Intusfchen was dit verhaal van dien inhoud, dat het nimmer eenig geloof in de waereld zoude gevonden hebben, indien het niet was vergezeld geweest van zeer overtuigende bewijzen: waar en wanneer zoude het zelve allereerst, zonder zulke bewijzen hebben kunnen geloofd worden? in die zelfde of in eene volgende eeuw? te *Jeruzalem*, de plaats daar het geval gezegd wordt gebeurd te zijn, of in *Griekenland*, *Barbarijen*, of klijn *Afiën*? stel eens dat een Persoon te *Amsterdam* openlijk als een misdaadiger was veroordeeld en gedood, en dat zeven dagen, zeven weeken, of zeven jaaren na zijnen dood, (want dit is bijna het zelfde) twaalf mannen opkwamen, welke verklaarden, dat die man een Propheet was van God gezonden, en dat hij dit, met veele in 't openbaar gedaane wonderwerken, had betoond; dat hij uit den dood verreezen was, en dat zij daarna met hem verkeerd hadden, en hem eindelijk ten Hemel hadden zien opneemen; zoude dit getuigenis van twaalf mannen te zamen kunnen maaken dat zij geloof vonden? nog minder zoude hun dit gelukken, indien zij zich van elkanderen afzonderden, en de een dit te *Dortrecht*, de andere te *Hoorn*, een derde te *Utrecht*, te *Madrid*, *Berlijn* of *Constantinopolen* verkondigde; of zoude het hun beter gaan, indien zij met dit verhaal, honderd of tweehonderd jaaren naa dat ze zeiden dat het stuk gebeurd was, voor den dag kwamen, wanneer 'er geen ander bewijs voor bij te brengen was, dan hunne stoutmoedige verzeekering; zoudt gij gelooven, dat hier op een

een groot aantal menschen, hunnen eigen Godsdienst verlaaten, hunne geliefte begeerlijkheden verloochenen, hunne goederen, vrijheid en leven waagen zouden, in 't vertrouwen op eene belooning naa dit leven, in eenen staat, welken geen mensch op aarde immer gezien heeft, en waarvoor geene verzekering was, dan het bloote zeggen van deze menschen?

Maar voeg hier bij, dat de Apostelen hunne Leere, die zij in de boeken des Nieuwen Verbonds beschreeven hebben, verkondigden onder menschen, die wel deegelijk agt gaaven op het geen aangaande J. C. in 't bijzonder, en aangaande den Godsdienst in 't gemeen, voorviel (*k*), en in eene eeuw toen de beschaving des verstands algemeen gezogt wordt (*l*), waardoor het dus niet gemakkelijk was, hier omtrent eenig bedrog te pleegen; vreemde Godden te prediken was bij de Heidenen eene misdad (*m*); bij de Joden werdt Jesus graf bewaakt (*n*) en de Apostelen voor 't gerecht geroepen om hunne Leere: dat zij nogthans de gebeurtenissen, die in de Euangelien worden opgegeeven, niet verkondigden langen tijd naa dat ze gebeurd waren, noch op plaatsen die verre afgelegen waren, maar op die zelfde daar de zaaken voorgevallen waren, dat ze daarvan niet slechts heimelijk met hunne vrienden spraken, maar openlijk hier van spreken naa Jesus opstandinge, in den Tempel, bij duizenden

(*k*) *Marc.* III. 2. *Luc.* XX. 20. *Hand.* IV. 9. cap. XVII. 18. enz. *Hand.* XXII, XXIII, XXIV.

(*l*) *Hand.* XVII. 18, 19, 20, 28, cap. XVIII. 25, cap. XIX. 9. *1 Cor.* I. 22. *Col.* II. 8.

(*m*) *Hand.* XXVIII. 18. (*n*) *Matth.* XXVII. 36

den hunner wederpartijders eenen aanvang makende; welke wederpartijders zelve, bij die gelegenheid, getuigen wierden van een blijkbaar Godlijk wonderwerk aan hnn gedaan (a); dat de algemeene uitgebreidheid van de Romeinsche alleenheersching alle gelegenheid gaf, aan alle volkeren, om naauwkeurig naa die zaken te onderzoeken (p); dat de Apostelen hunne geschiedverhaalen (schrijven en voorstellen op zeer verschillende tijden, in onderscheidene plaatsen en omstandigheden; waardoor het onmogelijk zo naauwkeurig konden overeenstemmen in hunne voordragten als ze nu doen, indien zij zoo veele verlichtselen verbreiden wilden; dat de Apostelen niet alleen verklaarden dat ze wonderwerken, door en aan Christus hadden zien verrichten, maar dat ze zelve begaafd waren met deze vermogens en dezelve dikwijls oefenden; wie zoude dit op hun bloot zeggen gelooven, en hen niet zonder daadlijke proeven, voor bedriegers gehouden hebben? te meer daar ze voorwendden ook dit wonderdaadig vermogen aan anderen te kunnen mededeelen, en, zich 'er, bij tegen hun kwalijkgezinde Christenen, op beroepen, dat zij hun dit vermogen medegegedeeld hebben. 1. Cor. I. 5, 7. cap. II. 4, 5. cap. IX. 2. cap. XII. 8—11, 28—30. cap. XIV. 1—18. 2 Cor. XI. 5, 6. cap. XII. 12, 13. cap. XIII. 3, 10. Gal. III. 2, 5.

Indien nu, met dit alles, die voorgevingen bedrieglijk waren, hoe konden dan in dien tijd reeds zoo veele menschen tot het geloove aan hun zijn bewogen geworden, als te vooren bleek

(a) *Hanz.* II.

(p) *Matth.* XXVII. 1. *Luc.* XXIII. 2. *Joh.* XIX. 12.

bleek geschied te zijn, en daar onder Wijzen en aanzienlijken, als LAZARUS en zijne Zusters (q), JOHANNA, de Huisvrouw van den Rentmeester van HERODUS (r), NICODEMUS en JOSEPH van *Arimathea* (s) APOLLOS (t), CRISPUS (u), MANAHEN, die te gelijk met HERODES ANTIPAS was opgevoed (v), de landvoogd SERGIUS PAULUS (w), de raadsheer DIONYSIUS, de *Arcopagiet*er genoemd, ERASTUS, de Rentmeester van *Corinthen* (x), PHILEMON (y), enz. enz.

§. 3. *Hoe wij de echtheid van een wonderwerk weten kunnen.*

Maar misfchien denkt iemand, daar zijn veele valsche wonderwerken gedaan, door welke de menschen misleid zijn: en hoe konden dan die menschen, hoe kunnen wij beoordeelen, of de wonderwerken van JESUS en de Apostelen daar niet onder behoorden? Wij weten immers alle de kragten niet, welke in de natuur zijn!

Tot antwoord dient, dat schoon wij niet weten, welke kragten iemand wel heeft, wij nogthans zeer wel kunnen weten, welke kragten hij niet heeft; ik weet bij voorbeeld niet wat een sterk mensch al vermag; maar ik weet toch, dat hij het vermogen niet heeft, om den Westerkerk-Toren van *Amsteldam* op zijn schouder te neemen, en 'er mede heen te loopen; zoo weet ik ook, dat 'er geen vermogen in de natuur is om eenen dooden levendig, eenen

(q) *Joh. XI Luc. X. (r) Luc. VIII. 3.*

(s) *Joh. III. 1—7. cap. XIX. 38, 39.*

(t) *Hand. XVIII. 24. (u) Hand. XVII. 8.*

(v) *Hand. XIII. 1. (w) Hand. XIII. 7.*

(x) *Rom. XVI. 23. (y) Zie den Brief aan hem.*

D

eenen blinden ziende, wind en watergolven bedwaard te maaken, door een enkel bevel, zonder eenig ander middel. En hier zie ik mij reeds van zelve geleid tot de opgaaven der kehrmerken, waardoor men waare wonderwerken van valsche onderscheiden kan, te weten zij zijn deeze:

1. Dat 'er of geheel geene middelen tot het doen van dezelve wonderen worden aangewend, of eenvoudig datze bij elk bekend en onbekwaam zijn, om het wonder, daar op gebeurd, voort te brengen, als daar was het geneezen van een blind geboorenen, door slijk op zijne oogen te smeeren (z); zoo blijkt het, dat men noch door natuurlijke middelen werkt, noch guichelarij pleegt.

2. Dat de Wonderwerker tot bevestiging van zijne leere een in 't oog loopend werk verricht, 't welk elk die redentijk handelt, roestemmen moet, dat door geene menschlijke kunst verricht kan worden, als daar was gebied te voeren over het weér en watergolven (a), dooden, die aan 't verrotten zijn, leevendig te maaken (b); dit is zichtbaar in alles, ten aanzien van het geen de mensch 'er toe doen kan, voor elks oog, en eischt meer dan menschlijk vermoogen:

3. Dat de bedrijven, welke men voor wonderwerken uitvent, niet eenzelvig zijn; 't welk anders aanleiding geeven konde, om te denken, dat iemand op zulks iets eenige geheime kunstgreep bezat, maar hij is gereed, om allerlei wonderwerken te doen, zoo dikwijls die tot behoorlijke einden van hem begeerd worden, doet hij

(z) *Marc. V. 28, 29, 41. Joh. IX. 6. Hand. XXI. 12. cap. III. 7. cap. V. 15. enz. enz.*

(a) *Luc. VIII. 24. (b) Joh. XI. 39.*

hij tallooze, ver van elkander verschillende wonderen dan wordt deeze argwaan weggenomen:

4. Dat hij zijne wonderwerken niet heimelijk en in een hoek, maar openlijk verricht, zó dat 'er elk over oordeelen kan, of het zij, 't geen waar vóór hij 't uitvent, en beide vijanden en vrienden daar van getuigen worden.

5. Dat de leere, welke hij door zijne wonderwerken wil bevestigen, der Godheid niet onwaardig, maar integendeel met blijken eener Godlijke uitmunténheit vergezeld zijn.

6. Dat 'er geene reden kan uitgedagt worden, waatom met grond zulk een werk aan een minder dan Godlijk vermogen zoude toegeschreeven worden.

7. Dat, zoo de wonderwerken aan personen geschieden ter hunner genezinge, die personen dikwijls ook vreemd bij den wonderwerker zijn, hem soms op straat of elders geheel onverwagt, na den mensch, ontmoeten; terwijl zij bekend zijn bij de nabuuren en afschouwers, als menschen die lang onder die gebreklijkheden gefukkeld hebben, en door geene menschlijke kunst te geneezen waren (c).

8. Het bevestigt nog de echtheid van een wonderwerk, indien hij die het doet, dat gewild, beloofd en te vooren geweeten heeft, terwijl het nogthans door geene menschlijke kunde te vooren geweeten konde worden:

9. Nog indien hij, die het wonder doet, daar hij zijne eere niet zoekt, en belijdt dat hij het niet door zijne kragt en Godzaligheid verricht, maar door de kragt van God den Schep-
per

(c) *Hand.* III: 1—10. cap. V: 15. cap. IX: 33—42. cap. XIV: —20. XIX: 11, 12. cap. XX: 9—12. cap. XXVIII: 7—9.

per van Hemel en aarde, en 'er geen reden is, om het tegendeel hier van te bewijzen (*d*):

10. Voorts indien hij, die het wonderwerk doet, alle bliken geeft, dat hij een opregt, Godvreezend en menschlievend persoon is:

11. Wijders, indien de Wonderwerker geen voordeel of grootheid uit zijn werken zoekt voor zich zelve, na de waereld; het ontwijkende als men hem Koning wil maaken (*e*), springende en schreeuwende onder het volk als men hem voor een Godheid eeren wil (*f*), weigerende geld voor zijne werken aanteneemen als men hem 't zelve aanbied (*g*); ja, als hij verbiedt dat men zijne heerlijkheid en wonderwerken zal uitrompetten (*h*), op dat sommigen hem niet met geweld tot hoogen staat verheffen, en anderen hem in de verkondiginge van zijne leere niet hinderen, zouden:

12. Eindelijk als de Wonderwerker ook aan anderen het vermogen geeft om wonderwerken te verrichten, tot bevestinge van die zelfde leere; als hij daartoe of alleen zijne belofte, of de oplegginge zijner handen gebruikt, en bijzonder als hij dit vermogen geeft aan menschen, die naaderhand zijne tegenstanders worden, gelijk uit de §. 2. aangehaalde schriftuurtexten blijkt, tusschen PAULUS en tusschen de Corinthers en Galaters en uit *Matth. X*, tusschen J. C. en tusschen JUDAS ISCARIOTH geschied te zijn; en als, met dat alles, die tegenstanders niet alleen naaderhand, daaruit overtuigd kunnen worden van de waarheid diens eersten Wonderwerkers; maar, ook als een JUDAS ISCARIOTH, naa dat hij zijne meester verraaden heeft, nog dit

(*d*) *Hand.* III: 12. (*e*) *Joh.* VI: 15. (*f*) *Hand.* XIV: 14. (*g*) *Hand.* XVIII: 19, 20. (*h*) *Marc.* I: 40-45. *cap.* V: 43, *Luc.* VIII: 56. enz. enz.

dit getuigenis, dat hij geen bedrieger, maar onschuldig bloed is, met zijnen dood bevestigt, *Matth. XXVII: 3-6.*

De wonderwerken van Jesus, de Apostelen en Propheeten zijn niet bedrieglijk.

Zie hier hoe veele, en welke klare kenmerken, waar aan gij veilig de wonderwerken van Jesus en zijne Apostelen toetsen kunt, en die gij 'er allen in zult zien doorblinken.

Maar zouden, mag iemand vraagen, de lieden, die ten tijde van Jesus en de Apostelen leefden, hunne wonderwerken wel zoo getoetst hebben? Ik antwoorde, dat 'er in den grond niet aangelegen ligt; gij kunt leezen wat 'er gebeurd is, toets het nu zelve. Edog ten overvloede is hier ook geen twijfel aan, de Jooden toonen het, als zij *Matth. XII*, verdichten; dat Jesus zijne wonderwerken niet konde doen dan door Beëlzabub; de Joodsche raad belijdt, naa gedaan onderzoek, dat een bekend teeken, door de Apostelen bij de schoone poorte des Tempels verricht was; *Hand. IV*; ook liepen deeze kenmerken zo klaar in 't oog, dat ze niet moeielijk te vinden waren.

Daan en boven was het ten tijde van de eerste Euangelie predikingé in het geheele gebied der Romeinen, zelfs ook in Judea niet vreemd noch onbekend, dat 'er veele valsche wonderwerken werden voorgewend (*i*); konde dan Jesus en zijne Leerlingen, zich, zonder deeze kenmerken in hunne wonderen te doen doorblinken, gezag verworven hebben door teekenen, die in dien tijd vrij algemeen waren? en wel een gezag, om eene ontelbaare menigte navolgers uit-

(O Hand. VIII: 9. cap. XIX: 13.

aanzienlijken en geringen te verkrijgen, die hun zelfs in alle pijnigingen, en tot den dood getrouw bleeven? Zouden menschen, en zoo veele menschen, zich hier aan bloot stellen, zonder de gronden van hunne overtuiging nauwkeurig getoetst te hebben?

Dit is meer dan menschlijk om te doen, en dus redenloos te vermoeden.

Zoo mogten 'er dan valsche wonderwerken voor waare door bedriegers uitgevent zijn, zij verminderen even weinig onze overtuiging aangaande de wonderen van Jesus en van de Apostelen, als het bestaan van valsche munt onze overtuiging, dat 'er goede munt is, verminderen kan.

S. 4. De Duivel kan de wonderen des O. en N. Verbonds niet gedaan hebben.

Eene bedenking is 'er nog omtrent het bewijs uit de wonderwerken, of de duivel of eenig ander boos of bedrieglijk wezen dezelve ook, op bevel van Jesus en de Apostelen, kan gewrogt hebben.

Maar is de leere van Jesus en de Apostelen zodanig ingericht, dat een boos en bedrieglijk wezen zijn gemeend belang bij de voorplanting van dezelve vinden zoude? het tegendeel blijkt uit het tweede en derde Hoofdstuk van dit werk; en waarom zoude het 'er dan zijne vermogens toe verleenen willen?

Daarenboven zouden 'er als dan nog andere blijken van bedrog uit de, in de voorgaande § opgegeevene kenmerken, in te ontdekken zijn, en niet die blijken, welke 'er nu mede vergezeld gaan.

-Men kan niet één voorbeeld bijbrengen, dat de Duivel of eenig ander boos wezen, ooit een wonderwerk verricht hebbe; althans nergens

wordt

wordt geleerd, dat zij ooit een wonderwerk tot geneezing of anders ten goede deden; en de plaatsen der Heilige Schrift, waarin ze ten kwaaden aan hun toegekend worden, kunnen zeer wel op eene andere wijze worden verklaard, dan van waare wonderwerken.

Niemand dan God kan wonderen doen.

Maar ik ga verder, en verklaare, dat niemand, dan God alleen, wonderen doen kan; want daar 'er geen aanleg tot een wonderwerk in de natuur gevonden wordt, moet hij, die wonderen doet, kunnen scheppen; hij moet iets uit niets voortbrengen, want 'er is in de natuur geen aanleg tot het werk dat hij doet, en tot scheppen is eene oneindige magt noodig. Daarenboven zoo een scheppel wonderen doen konden, zoude het in staat zijn de gantsche orde der natuur om te keeren, en in zoo verre Gods plan en oogmerken tegen te gaan: 't welk een Godonteetend denkbeeld is.

God verleent 'er zijne kragt niet toe aan den Duivel,

Het is ook onmooglijk, dat de God der waarheid, aan den Vader der leugenen Zijne magt verleenen zoude, om door dezelve bedriegende wonderwerken te verrichten, want, behalven dat de wonderwerken, het voornaamste middel zijn, 't welk God zich heeft voorbehouden, om redelijke menschen van de waarheid, van het geene Hij mogt willen openbaaren, te overtuigen en Hij daarom niet dalden kan, dat dit middel hem ontrooft worde, kon Hij ook geen dienstknecht des Duivels worden, noch de gerechtigheid gemeenschap met de ongerechtigheid hebben.

Over Exod. VII. 11, 12, 22, en VIII. 7.

Hier tegen schijnt men eenige zwaarigheden te kunnen inbrengen, uit de wonderlijke verrichtingen van de Egyptische tovenaars *Exod. VII. 11, 12, 22, en VIII. 7.* Maar merk hier op, dat 'er uitdrukkelijk bij staat, met hunne *bezweeringen*, volgens onze overzettinge: *beter* worden die woorden door *verraderijen* en *verbergingen* vertaald; waaruit het klaar is dat AÄRON eenvoudig zijnen staf daar neder wierp; maar dat die Tovenaars kunstgreepen gebruikten, en, mag ik zoo spreken, door hunne googchлары, de zinnen beguichelden; zoo konden holle, met leden in elkander schuifbaare, stokken ligt verborgen worden, gelijk men weet, dat zulke kwakzalvers zeer behendig zijn, en, daar de bedriegers der Heidenen een kunstje hadden, om onbeleedigd slangen te behandelen, deeze in de plaats dier stokken worden gesteld; of ook kan het geweest zijn, dat ze zich van slangen bedienden, welken bij den staart gehouden, zich levenloos, en als stokken vertoonden, maar nedergeworpen, hun leven deden blijken, hoedanige in de Oosterfche landen gevonden worden; ook bleek hun bedrog daaruit; dat hunne slangen verflonden werden, door die, welke God van AÄRONS staf geformeerd had; zij handelden met soortgelijke kunstgreepen, toen zij het water in bloed scheenen te veranderen, en daar MOZES en AÄRON alle de wateren van *Egypte* zoo veranderd hadden, konden zij het maar aan eene kleine hoeveelheid verrichten, die uit eenen put, gegraven aan den oever der Riviere, voortkwam: zij waren menschen die Natuur- en Schei-
kun-

kunde beoefende, en dus, of door eenige be-
hendige vermenginge, of door besmeeringe der
vaten zelve, eene stof in 't water konden bren-
gen, die daarin de verandering van couleür ver-
oorzaakte; ook konden zij, daar 'er op MOZES
en AÄRONS bevel eene groote menigte vors-
schen was voortgebracht, gemaklijk op eene ze-
kere plaats, eenigen daarvan verbergen, en hen
dan door een guichelaarsloopje daarna den
vrijen uitgang toelaaten; verders blijkt het be-
drog daarin, dat zij die plagen van *Egypten*
niet konden afwenden, 't welk PHARAÖ aan
MOZES en AÄRON verzogt en ook op hun
gebed geschiedde, dat toen zij MOZES en AÄ-
RON wilden nadoen in 't voortbrengen van
luizen, zij hun onvermogen moesten beken-
nen, en verklaaren, dat dit door Gods kracht
was geschied: *Exod. VIII. 19. vérgel. Luc. XI. 29.*
hier meende ze ook een bedrieglijk mid-
delstje nitte vinden, maar het gelukte niet; ver-
ders daar uit, dat zij niet eens ondernamen
de overige wonderwerken van MOZES na te
bootfen. Vergelijk dan verder hier mede het
gezegde onder §. 3.

Over de Toveresse te Endor.

Het is ook waar, dat de daad der toveresse
van Endor kan schijnen een wonderwerk te
zijn: dan hoe zeer ik mij niet inlaate over den
staat der afgestorvene geloovige, onder het
Oude Verbond, noch over de bedriegerijën des
Satans, om buiten alles te blijven, wat onder
de Christenen betwist wordt, moet ik noghans
bekennen, dat ik in 1 *Sam. XXVIII.* geenen grond
vinde, om den Duivel, of deezer toveresse een
wonderwerkend, maar wel een bedriegend ver-
mogen aan de laatste toetestaan: ik beschouwe

haar als eene listige vrouw, die zich het vermogen verkreegen had, om te spreken, zonder haare lippen te beweegen, en tevens een geluid te maaken om de aanwezenden te verrieden, als of de stem niet uit haar, maar uit eenen anderen hoek kwame, gelijk men veele menschen gehad heeft en nog sommigen heeft, die dit kunstje verstaan; dit wijf gaf voor, eenen man uit de aarde te zien opkomen, wien SAUL niet zag, en dien zij beschreef, als of het SAMUËL ware; daarop sprak zij de woorden, welke SAMUËL vervolgens tot antwoord aan SAUL scheen te geeven, door haar reeds gemelde vermogen; alleen is hier bedenkelijk, dat haare voorzegging aan SAUL juist vervuld is; maar zij wilde SAUL betaald zetten, dat hij alle Waarzeggers en Duivelskunstenaars uit Israël verbannen had; zij zag dat SAUL geen moed had, en geheel bezweek; zij wist dat DAVID Koning worden moest in Israël, en dat de oorlogende volkeren het in de krijg altijd meest aanlagen op de Vorsten en Hoofden des volks; waar uit gemakkelijk te ontvouwen is, hoe deeze vrouw just die woorden in den mond van den gewaanden SAMUËL lag.

Over Deut. XIII. 1, 2.

Evenwel, schijnt het, zal iemand mischien denken, dat men uit Deut. XIII. 1, 2. besluiten moet, dat valsche Leeraars ook wonderen doen kunnen; dan deeze plaats is gemaklijk op te helderen uit het gedrag, 't welk de Spaansche Vlootvoogd COLUMBUS, bij zyne tweede aankomst in *America* hield; hij hadt daar eenigen tijd met zijn volk onder de wilden, die zich zoonen van de Zon noemden,

den, verkeerd, en die hem in den begiune wel; maar vervolgens onaangenaam behandelden, en weigerden langer met de zijnen te spijzigen; COLUMBUS reekende uit, dat 'er naa weinige dagen, eene Zonstanning (éclips) moest voorvallen, die daar zoude te zien zijn, hij gaf derhalven dit volgende *teeken en wonder*: de Zon, uw Vader, zal op dien bestemden dag zijnen glans voor u intrekken, en zijn aangezicht verdonkeren, om dat gij ons, die ook zijne zoonen zijn, zoo kwaalijk behandelt; de Wilden staarden op 't geen gebeuren zoude, en zie, *dat teeken en wonder kwam*, 't welk in de daad dat volk ten voordeele van COLUMBUS bedroog, maar nothans zeer verre was van een waar wonderwerk te zijn.

- §. 5. *Wondaken bewijzen de Godlijkheid des O. en N. Verbonds.*

Daar dan blijkt dat, door de verkondigers en schrijvers des O. en N. Verbonds, waarachtige wonderwerken gedaan zijn, en niemand, dan God alleen, dezelve doen kon, beroepen zich deeze Leeraars en Schrijvers te rogt daar op, ten bewijzen van den Godlijken last, dien zij hadden, om deeze leer te verkondigen, 1. *Kan. XVIII. 19—39. Exod. VIII. Joh. M. 36. cap. X. 25. Hand. III. 6.* zie ook de schriftuurplaatsen onder §. 2. aangehaald; en juist zod dagt elk 'er over die der reden gehoor gaf, *Joh. III. A Hand. X. 38.* enz. en waarlijk het konde niet anders zijn; want, de God der liefde en der waarheid, konde de leere van leugenspreekers met zulke menigvuldige, en ontegenzeggelijke zegels, ja met niet een eenig wonderwerk bevestigen.

De

*De waarheid der Apostolische geschiedverhaalen
toegepast op andere hunner verklaaringen.*

Intusschen is het der moeite waardig hier ook nog op te merken, dat de bewijzen voor de waarheid van der Apostelen geschiedverhaal, welke §. 2. meest betrekkelijk gemaakt zijn tot de wonderwerken, zeer wel op alles, wat de Apostelen verhalen gebeurd te zijn, kunnen toegepast worden; gelijk daar ook gedeeltelijk geschied is; en dat daar uit ook blijkt, hoe God waarlijk uit den Hemel bij den Doop van JESUS en Zijne verheerlijkinge op den berg (*) Hem voor den waaragtigen gezant Gods heeft uitgeroepen, en dat desgelijks alle Openbaringen van God aan de Apostelen, als aan PAULUS, op den weg naar *Damascus*, en anderen (l), waarlijk gebeurd zijn, en dus de leere des O. en N. Verbonds verkondigd, en geschreeven door zulke Godsgaanten, achtervolgens die onderrichtingen, waarlijk eene Godlijke Openbaring behelzen moet.

Ook op de Godlijkheid des O. Verbonds.

Ik zegge ook *des O. Verbonds*, schoon ik in dit Hoofdstuk meest van JESUS en de Apostelen gesproken hebbe; evenwel, nadien dezelfde bewijzen meest al kunnen toegepast worden op MOSES en de Propheeten; en dewijl JESUS en de Apostelen hunne leere op die van MOSES en de Propheeten gegrond hebben, en aan dezelve, als aan Gods gezanten en Godlijke Leeraars, dikwijls getuigenis gegeven (m), en verklaard heb-

(*) *Matth. III. 17. cap. XVII. 5.*
(l) *Hand. IX. XXII. Matth. XXVIII: 2. Hand V: 19. cap. VIII. 26. cap. XII. 17, 23.*

(m) *Matth. V. 17, cap. XXII. 40. cap. XXIII. 29, 37. Luc. XVI. 29, 31. cap. XXIV. 25. Hand. III. 21.*

hebben; dat het Propheetisch woord voormaals niet voortgebracht is door den wille eenes menschen, maar de heilige menschen Gods, door den H. Geest gedreeven zijnde, dat gesproken hebben (n): indien dan JESUS en de Apostelen eene Godlijke Openbaaring gegeven hebben; zoo moet volgen, dat ook de boeken des Ouden Testaments zoodanig eene Openbaaring bevatten.

VYFDE HOOFDSTUK.

Waarin de uitwerkzels, welke de leere des Ouden en Nieuwen Verbonds gehad heeft onder de menschen, worden aangevoerd tot een kenmerk der Godlijkheid dezer schriften.

§. 1. *Beroep op 't voorig bewezene, omtrent de voortgang van 't Christendom over de toenmaals meest bekende Waereld.*

Zij die al het gezegde in Hoofdstuk 4. §. 2. behoorlijk in overweeginge genoomen hebben, zullen daaruit reeds overtuigd zijn, hoe binnen den tijd van eene eeuw het Christendom zeer algemeen verspreid, en aangenomen zij in de Waereld, niets zoude mij gemakliker vallen, dan dit ook met plaatsen uit de Heidensche en Joodsche geschiedschrijvers te bevestigen; maar dewijl ik u, mijn Leezer, beschouwen moet, als een eenvoudig onbedreeven man, kan ik wel eens van ter zijde zulk iets aanroeren, en u verzeekeren; maar het kan u tot geen daadelijk bewijs vertrekken.

Om dan bij het gezegde in die sde § van het

(n) 2 Petri I. 19, 20.

de Hoofdstuk te blijven, wil ik u herinneren, hoe daar ook gebleeken is, dat de eerste Belijders van dezen Godsdienst niet alleen slechts menschen van geringen staat, en weinig kennisse, maar veelen onder deezzen, zeer aanzienlijke, en wel onderweezene perfoonen, waren.

Zulk een voortgang was niet te wagten voor zulk eene leere, bij zulke menschen, in die omstandigheden.

Zij die nu deezzen Godsdienst zouden aanneemen, moesten alle hunne Heidensche en Joodsche vooroordeelen tegen 't Christendom strijdende, welke hun nochtans van hunne Jeugd ingeboezemd, en met het toeneemen hunner jaaren versterkt waren, verlaten; zij moesten den voorouderlijken Godsdienst in zoo verre verloochenen; die prachtige vertooningen, waaraan de zinnelijke menschen van hunne Jeugd af verbonden waren, veroordeelen; zij moesten in zoo verre zij Heidenen waren, eenen Godsdienst, waarin zij vrijheid behielden, tot het verzaadigen hunner vleeschlijke begeerlijkheden (o), ja die dezelve begunstigde; eenen Godsdienst, die door openbaar gezag gehandhaafd werdt (p), verwisfelen met zulk eenen die eischte, dat men het vleesch moeste kruisfigen met deszelfs bewegingen (q) en begeerlijkheden; die allen wederstand vondt bij de heerschers der aarde, en om welken zij door deezzen vervolgd zouden worden (r); die eischte, dat men zijn troost en zaligheid zocht bij eenen mensch, die aan een schandelijk kruishout, door de handen van 't geregt was om-

(o) Hoofdst. I. §. 1. (p) Hand. III. 17, 22, 23, 24.

(q) Rom. VI. 6.

(r) Hoofdst. IV. §. 2.

gebracht, en die, verre van in fleugtigheeden ons te doen berusten, leerde, dat de groote zaak was, uit het geloove (s) in Jesus, maatig, rechtvaardig en Godzalig te leeven in deeze tegenwoordige waereld (t).

§. 3. *Die voortgang was, noch uit aanmerking der verkondigers, noch der vervolgingen, te wagten.*

Denk nu hier hog eens bij; dat zij deeze leere ontvingen, uit den mond van meestal zeer geringe ongeleerde perfoonen, vischers (u), die overal als vreemdelingen omzworven om deezen Godsdienst op te richten, die te voo- ren hun geheel onbekend waren (v), en overal door verre weg de meeste menschen, als klappers werden tegengesproken (w) en behandeld; dat die verkondigers geenerlijke menschlijke belooningen hadden, om iemand om te koopen (x), maar of van een handwerk (y), of uit de liefdegiften der geloovigen zelven leeven moesten (z); dat zij verre waren van alle verrukkende welsprekenheid, van alles wat men tot verleidinge kan gebruiken (a), ja alle deeze dingen met kracht wederstonden.

Niettegenstaande djt alles, ja, niettegenstaande men al vroeg veele voorbeelden hadt, dat zij, die hun getuigenis aannamen en belee- den, met de pijnlijkste straffen en den dood door

(s) *Jac.* II. 18. (t) *Tit.* II. 13.

(u) *Hoofdst.* II. §. 4, III, §. 2.

(v) *Hand.* XIV. 24, cap. XV. 41, cap. XVI. 4, 6, cap. XVIII. 23, cap. XIX. 1 cap. XX. 2.

(w) *Hand.* XVII. 18. cap. XXVIII. 22.

(x) *Hand.* III. 6. (y) *Cor.* IV. 11, 12.

(z) *I Cor.* XI. 11.

(a) *I Cor.* I. 17, cap. II. 2, 4, 23, 2. *Cor.* X. 10, cap. XI. 6.

door de Overheden gestraft werden (b), werdt het zelve van talloos veele aangenoomen en gehoorzaamd, Hoofdstuk 4, §. 2; en deeze nieuw bekeerde waren zo geheel voldaan door de bliken van de Godlijke zending deezzer verkondigers, en van de waarheid van hun getuigenis, dat zij de zwaarste vervolgingen kloekmoedig afwagten, en hunne goederen, vrijheid en leven gereed waren op te zetten voor hunne overtuigingen van de waarheid deezzer gebeurtenissen (c).

Besluit van dit deel der betoogingen.

Zulke uitwerksels van *zodanig* eene verkondiging van *zulk* eene leere, door *zodanige* personen gedaan, in *die* tijden en omstandigheden, op *zulke en zoo veele* menschen, zijn geheel boven het geen wij van de menschlijke natuur verwagten kunnen, en vereischen daarom eene daadlijke begunstiging der Godlijke voorzienigheid omtrent die leere, welke door deeze begunstiging zelve blijkt waarachtig te zijn, ook als zij ons verkondigt dat *JESUS* van God gezonden is, en God slem uit den Hemel getuigenis gegeven heeft; dat hij voorts niet gekomen is, om de *Wet* of de *Propheeten* te ontbinden, maar om dezelve te vervullen, en dat de *Propheetiën* door heilige menschen Gods, van den H. Geest gedreeven zijnde, gesproken zijn. (Hoofdst. 4, §. 5.)

§. 4.

(b) *Matth.* XXVII. 27, *Hand.* VII. 58, 59. cap. XII. cap. XIV. 19, *Hoofdst.* IV. §. 2.

(c) *Rom.* VIII. 36, *1 Cor.* IV. 11, 13, cap. XV. 29—32, *Gal.* III. 4, *Phil.* I. 28—30. *1 Thesf.* I. 6, cap. II. 14, 15, *2 Tim.* I. 8, cap. II. 8, 9, 12, enz. enz.

§. 4. *De Martelaars voor andere openbaringen, verminderen de kracht van 't getuigenis van hun niet, die voor de leere des O. en N. Verbonds geleeden hebben.*

Het zal hier niet ten eenemaal ongeschikt zijn, aan te merken, dat men ook menschen gevonden heeft, die voor- en uit beginfels van andere Godsdiensten hun leven in de waagschaal gesteld hebben: maar dat hun geval zeer veel van dat der eerste Christenen verschilde: zij stelden hun leven in gevaar, voor bloote begrippen, en, gelijk dit meest al het geval was, voor begrippen, die hun van hunne jeugd af waren ingeboezemd, of tot welker aanneeminge zij door de kracht van uitgewrochte bewijsredenen verstrikt waren; dit nu was het geval der eerste Christen-Martelaars niet, daar kwam de zaak voornamelijk aan, op de waarheid van gebeurtenissen, b. v. JESUS' opstandinge, hemelvaart, op de wonderwerken door en aan de Apostelen verricht, welke zij met hunne oogen gezien, en met hunne handen getast hadden en door welke zij tegen alle reden van menschlijke verwagtinge aan, overtuigd waren geworden van leerstukken, die oneindig verre van alle hunne verouderde denkbeelden verschilden, en nogthans niet valsch konden zijn, zoo die gebeurde zaaken waarachtig waren geworden; vergelijk Hoofdst. 2. §. 2.

Het is waar, men heeft menschen gevonden, die uit eenen geestdrijvenden iever voor begrippen van weinig belang, liever den dood ondergingen, dan dat ze daarvan een haïrbreed zouden afgaan; schoon ook de reden en onderzinding het tegendeel van dezelve klaarlijk leer-

E

leer-

leerden, en anderen die den marteldood, als 't ware, te gemoed gingen, alleen uit de verbeelding, dat zij door denzelven bijzonder waardig wierden in de oogen der Godheid, al konden zij denzelven zonder verloocheningen van J. C. ontgaan; en men kan niet ontkennen, dat men van dit laatste soort verscheidene onder de Christen-Martelaars gehad heeft. Dan geene van deeze beide beschuldigingen past op de eerste Christen-Martelaars; de eerste beschuldiging niet, om dat zij zich zoo veel mogelijk schikten, na de begrippen der volkeren, waar mede zij te doen hadden, ja soms zelfs al te veel. Hoe toegeeflijk handelden de gezamenlijke Apostelen, toen zij te *Jerusalem*, over hét invoeren der Joodsche gebruiken, vergaderd waren (*d*), desgelijks PAULUS; en tot die zelfde inschikkelijkheid vermaande hij de Gemeenten, zoo die te *Romen* (*e*) als te *Corinthen* waren (*f*); hij werdt alles aan allen in dingen die de groote zaak van 't Christendom niet benadeelden (*g*). Te *Atheenen* sprak hij van eenen onbekende God en beriep zich op hunne Poëten (*h*), befreedt TIMOTHEUS om der Jooden vooroordeelen (*i*), nam daarom deel in eene gelofte te *Jerusalem* (*k*); van PETRUS leezen wij zelfs, dat hij in deeze te verre ging (*l*); STEPHANUS sprak in zijne laatste redevoering alleen uit Joodsche beginsels (*m*); de Corintische Christenen aten zelfs in Afgods-tempels, en van 't geene der Afgoden geofferd was (*n*). Gene andere dan de gewigtigste raden, het groote hoofdpunt

van

(*d*) *Hand.* XV. 19—29. (*e*) *Rom.* XIV.

(*f*) *I Cor.* VIII. (*g*) *I Cor.* IX. 19—22.

(*h*) *Hand.* XVII. 22—31. (*i*) *Hand.* XVI. 3.

(*k*) *Hand.* XXI. 21—26. (*l*) *Gal.* II. 14.

(*m*) *Hand.* VII. (*n*) *I Cor.* VIII.

van onzen Godsdienst was het alleen, waarom zij mogten lijden (o); en de vervolging werdt aangerigt tegen den genen, dien JESUS naam niet wilden *lasteren* (p); en die *dit* niet wilden doen; werden vlugtende verstrooid (q); de Hebreëen, aan welken wij eenen brief, in 't N. T. hebben, hadden liever willen lijden, dan Gods Zoon *vertreeden*, en 't bloed des N. T. *smaadheid aan doen* (r); om diergelijke gewigtige redenen, hadden de Galaters vervolgingen geleeden (s); die Galaters die anders zoo verre waren, van eenen geestdrijvende iever voor hunne begrippen (t); denk hier ook aan het lijden der Christenen van *Tesfalonica* (u); PAULUS wilde niet, dan alleen voor de groote zaak des Euangeliums lijden (v); en zoo wel hij, als PETRUS, veroordeelt de Christenen, dat zij immer zich zouden blootstellen aan lijden en vervolgingen, zonder de gewigtigste en redelijkste oorzaaken (w); uit welk alles klaar genoeg blijkt dat men de eerste Christen-Martelaars met geene reden kan beschuldigen, van eenen dollen en stijfzinnigen iever voor begrippen van weinig belang, om welker belijdenis zij redenloos de dood zouden hebben willen ondergaan. Even weinig hebben de eerste Christen-Martelaars zig moettwillig aan den dood blootgesteld uit verbeeldinge, dat zij door dezelve bijzonder waardig wierden in de oogen der

(o) 1 Petri. IV. 16. (p) Hand. XXVI. 11.

(q) Hand. VIII. 1, 4.

(r) Heb. X. 29, 32, 33—36.

(s) Gal. III. 4. (t) Gal. III. 1.

(u) 1 Thesf. II. 14. 2 Thesf. I. 5.

(v) Hand. XXI. 13. cap. XXIV. 14.

(w) 1 Petri. I. 19. cap. III. 14. 1 Cor. III. 3.

der Godheid al konden zij dezelve, zonder verloochening van JESUS CHRISTUS ontgaan; JESUS CHRISTUS, hoe zeer hij ook verboden hadt, Hem uit vreeze voor de dood te verzaaken, hadt tevens dit moetwillig blootstellen opzettelijk verboden (x); en de eerste Christenen gehoorzaamden deeze les zó naauwkeurig, dat zij bij nacht op de veiligste plaatsen hunne vergaderingen hielden, waarom de Heidenen hen met den scheldnaam van *Haaters des licht* bestempelden; dat zij vluchten; én als 'er buiten dit, geene andere keuze overbleef, dan lasteren of sterven, ondergingen zij eerst de dood (y) en tot vlugten boden zij elkander steeds hulp en raad; PAULUS vlugtte zoo uit *Damascus* (z) de Christenen baden vurig om de verlossinge van PETRUS uit de gevangenis; toen hij verlost was, waren zij in vervoeringe van blijdschap over hem, en hij ontvlugte het gevaar (a); zoo wederstondt PAULUS het lijden en de schandelijke mishandelingen, zoo veel hij met reden konde, als hij 'er JESUS maar niet om verloochenen moest (b); zij gingen, na JESUS eisch, steeds in hunne verkondiginge, verantwoordingen en gevaaren, met reden en pligt te rade, en met alle mogelijk beleid, wijsheid en voorzichtigheid te werk (c); 't welk alles klaarlijk blijkt uit de onder aangevoegde plaatsen; en het is dus

(x) *Matth.* X. 23.

(y) *Hand.* VIII. 1, 4, cap. XIV. 6.

(z) *Hand.* IX. 25—30.

(a) *Hand.* XII. 5, 11, 16, 17.

(b) *Hand.* XVI. 37—39, cap. XX. 3, cap. XXII. 25, 27, 28, cap. XXIII. 6, 16, 17, cap. XXIV. 10—21, cap. XXV. 1—11.

(c) *Matth.* X. 16. *Luc.* X. 3. *Hand.* IV. 8—12, cap. V. 19—32. *1 Cor.* XIII. 3.

dus niet anders, dan louter laster, als men de eerste Christen-Martelaars met den naam van Dweepers bestempelt.

§. 5. *Uitwerksels van de leere des O. en N. Verbonds, op bijzondere personen ook tot bewijs aangebragt.*

Maar het zijn niet alleen de uitwerksels, welke deeze leere in het verwerven van een oneindig getal belijders gehad heeft; die onze opmerking verdienen, maar ook die, welke zij op bijzondere personen heeft voortgebragt. Het is waar dat zij de menschen tot geene Engelen of Goden gemaakt heeft; maar dat zij toch de allerverbaazendste uitwerkselen tot hunne zedelijke verbetering heeft voortgebragt. Hoe moeilijk is het, eenen mensch, die aan eepige ongerechtigheid verlaafd is, van dezelve los te maaken! wat baaten b. v. in 't algemeen onze vermaaningen op eenen dronkaart? geene traanen eener ongelukkige vrouw en kinderen, geene gebeden en welsprekende leerreden of aanspraaken van Leeraars, geene bedreigingen, geene beloften, geene overtuigingen van 't geweten zijn hier doorgaans op den duur van vrucht: maar hoe ging het met de eerste Evangelie-predikingen; een dief wordt terstond rechtvaardig en milddadig (*d*); hoerreezers, afgodendienaars, overspeelers, ontuchtigen die bij mannen liggen, dieven, gierigaarts, dronkaarts, lasteraars en roovers worden op het aanneemen afgewaschen, gereinigd, en gerechtvaardigd (*e*); ten blijke dat de Heere hunne harten opende, om op dit woord acht te geeven, en het zich dus vertoonde als een kragt Gods en

(*d*) *Luc. XIX. 3.* (*e*) *1 Cor. VI. 10.*

en wijsheid Gods: ja, hoe was hier toe van zó veel invloed, dat het nergens opregt geloofd werd, of het hadt deeze verbaazende uitwerksels, zó dat de Apostelen, deezen ten toets voorstelden, *toont mij uw geloof uit uwe werken en ik zal u uit mijne werken mijn geloof toonen (f)*. Waar was een uitvinding van menschlijk vernuft in de Godsdienst, die zulke wonderen wrocht? waar een bedrieger, die hier op zó veel kragt deed?

Ik weet wel, ja, helaas! dat ook het Christendom verschrikkelijk misbruikt is, tot allerlei boosheid: maar wat bewijst dit anders dan, dat de mensch alles tot een voorwendfel, of werktuig zijner kwaade hartstochten weet te maaken?

Z E S D E H O O F D S T U K .

Waarin bewezen wordt uit de voorzeggingen, die in de boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds voorkomen, en uit derzelyer Vervullingen, dat die boeken eene Godlijke Openbaaring behelzen.

§. 1. *Voorzeggingen zijn redenlijker wijze in eene Godlijke Openbaaringe te wagten.*

Daar 'er geen twijfel aan is, of God zal op alle mooglijke en betaamelijke wijzen gezorgd hebben voor het gezag van eene Openbaaringe, die van Hem haaren oorsprong heeft: mag het met reden ook een voorwerp van uw onderzoek in dit stuk worden, of ook de Godheid tot

(f) Jac. II. 18.

tot dat einde zekere voorzeggingen, ten nauwsten met de overige zaaken, welke Zij ons (volgens Hoofdt. 3.) diende bekend te maken, verbonden, heeft laten doen, welke wij zeeker weten kunnen, dat reeds vervuld zijn, of welker vervulling nu nog van ons gezien wordt.

Wat voorzeggingen hier zijn.

Door voorzeggingen verstaan wij Openbaaringen van gebeurtenissen, welke nog vervolgends moeten voorvallen, en die door geen menschlijk vermogen uit het natuurlijk verband der dingen te voorzien waren.

Hoe voorzeggingen bewijzen kunnen.

Zoodanige Openbaaringen bevestigen de Godlijkheid van eene leere, die op de daadelijke vervulling van dezelve gebouwd, of met die Openbaaringen op 't nauwst verbonden is; althans indien die leere Gode waardig zij; het mogt anders ligtlijk iemand nog in den zin kunnen komen of niet zekere in vermogens veel verhevener wezens, dan de mensch, b. v. de Duivelen, die dingen, tot bevestiging van eene bedrieglijke leere hadden kunnen ingeeven, door hun uitgetrekter doorzicht in het verband der dingen, maar deeze twijfeling wordt geheel weggenomen, indien geen boos wezen in die voorzegde gebeurtenissen zelve, noch ook in de daarmee verbonden leeringen zijne lust of belang kan stellen, maar dezelve daar regstreeks tegen aan loopen.

Over het duistere in de voorzeggingen.

Zullen de voorzeggingen eenigen grond tot bewijs opleeveren voor ons, dan is het nodig dat wij hetzelfde verstaan, en in de gebeurtenissen vervuld kunnen zien; evenwel is het gantsch geen wonder, dat dezelve niet overal, en in alles even klaar zijn. Want, hoe nuttig het ook zij, dat men uit die voorzeggingen en hetzelfde vervullingen, van achteren klaar genoeg de Godlijkheid eener openbaaringen bewijzen kunne, kan het toch zeer verdrietig en schadelijk zijn, dat iemand te vooren zijne aanstaande lotgevallen weet; waarom ook God in den weg Zijner voorzienigheid, het toekomstige wijslijk voor ons verborgen heeft; en deze zelfde reden was genoegzaam, om ook de voorzeggingen, zoo veel hier toe en verder noodig was, eenigzins te omkleeden. Evenwel kan, en zal u bij de stukken blijken, dat niet alle voorzeggingen zoo omkleed en moeielijk te verstaan zijn.

Naa dit vooraf gezegd te hebben, wil ik u toonen, dat 'er voorzeggingen in de schriften des O. en N. Verbonds gevonden worden, die klaar genoeg, en ook vervuld zijn, geschreeven lang voor dat de zaaken zijn gebeurd, en die door geen boos wezen, maar door de Godheid geopenbaard zijn.

§. 2. Voorbeelden van bewijzende voorzeggingen.

De boeken des ouden Verbonds dan doorzøkende, zult gij daar in vinden, hoe God in de zelve belooft heeft, eenen verlosser te zullen zenden in de waereld, welke daar al veel met den naam van Mesias of *gezalfden* (g), 't welk het zelfde betekent, voorkoomt; van deeze
wordt

(g) *Dan. IX. 23*

wordt in bijzonderheeden gezegd, dat Hij komen zal, eer de scepser van Juda zal geweest zijn, en de wetgever van tusfchen zijne voeten (*h*); terwijl de tweede Tempel nog stondt te *Jerusalem* (*i*), tusfchen 434 en 441 Jaaren naa het uitgeeven van zeker bevel aan de Jooden, om uit het rijk van *Babel* te mogen wederkeeren en *Jerusalem* te herbouwen, en omtrent 40 Jaar, vóór de verwoesting dier voorftad door de Romeinen (*k*); nog was van Hem voorzegd, dat hij zoude gebooren worden uit *DAVIDS* naageslacht en wel uit eene Maagd (*l*), te *Bethlehem* (*m*); dat Hij allerlei verheven Godlijke gaven en bekwaamheeden bezitten zoude (*n*); dat Hij niet alleen daar door een heerlijk voorbeeld van heiligheid (*o*), maar ook heerlijk door veele wonderwerken zijn zoude (*p*), dat Hij echter van de Jooden zoude verworpen worden, om dat Hij geene prachtige vertooning van luister maakte (*q*), ja, van hun ter dood worden gebracht (*r*), dat Hij weder uit den doode kort daar naa zoude opstaan (*s*), dat Hij zoude opvaaren ten Hemel en zitten ter rechterhand Gods (*t*), dat is met de hoogfte eer en heerlijkheid gekroond worden; dat als dan allerlei geestelijke gaaiven, aan Zijn volk zou-

(*h*) *Gen.* LXIX 10. (*i*) *Hag.* II. 7 9.

(*k*) *Dan.* IX. 25—27.

(*l*) *Jes.* VII. 14. cap. XI. 1. *Jes.* XXIII. 5, 6.

(*m*) *Micha* V. 1. (*n*) *Jes.* XLII. 1. cap. LXI. 1.

(*o*) *Jes.* XLII. 1—4. cap. LIII. 9. *Pf.* XLV. 7.

(*p*) *Jes.* XXXV. 5, 6. (*q*) *Jes.* LIII. 2—4.

(*r*) *Jes.* LIII. 7—9. *Dan.* IX. 26.

(*s*) *Jes.* XXVI. cap. LIII. 10, 12. *Pf.* XXI. 9, 10.

(*t*) *Pf.* XVI. 1. *Pf.* CX.

zouden worden geschonken (*u*), dat de Jooden om hunne wederstreevinge tegen Hem, vergaan zouden (*y*), maar dat de Heidenen tot de kennisse van den waarachtigen God zouden komen (*w*), en dat Mesias Koningrijk, schoon niet komende met aardfche pragt, zich nogthans over de gantsche aarde door Zijne Geestelijke onderdaanen zoude uitbreiden, en bestendig blijven op aarde tot aan haar einde toe (*x*).

Niet weinige van deze laatste dingen zijn ook voorzegd door J. C., en ons in de boeken des Nieuwen Verbonds aangeteekend, als zijn lijden, dood, en de wijze daaraan (*y*), opstanding (*z*), den juiste tijd daarvan (*a*), hemelvaart, verheerlijking (*b*), uitstorting van zijne geestelijke gaaven (*c*), verwoesting van het Joodsche land en den Tempel te *Jerusalem* (*d*), met uitdrukkelijke bepaalinge van den tijd (*e*), en de zwaarste dier verdrukkinge (*f*), de roeping der Heidenen (*g*), en de uitbreiding

(*u*) *Joh.* II. 28, 29.

(*y*) *Jes.* VI. 9. 10. cap. XXIX. cap. XLIX. 4. 5. cap. LIII. I. LXV. 2.

(*w*) *Jes.* II. 2. 3. cap. XI. 10. cap. XLII. 1. 4. 6. 7. cap. XLV. 22. cap. XLIX. 6-12. *Mal.* I. 11.

(*x*) *Dan.* II. 44. cap. VII. 13. 14, 27.

(*y*) *Matth.* XX. 19. cap. XXVI. 2. *Marc.* VIII. 31. (*z*) *Matth.* XX. 19.

(*a*) *Marc.* IX. 31. cap. X. 34. *Luc.* XVIII. 33.

(*b*) *Matth.* XXVI. 62. cap. XXV. 31.

(*c*) *Joh.* XIV. 16, 17. cap. XVI. 13. *Hand.* I. 5, 8.

(*d*) *Matth.* XXIII. 38. cap. XXIV. 1, 7. *Marc.* XIII. 3. (*e*) *Matth.* XXIV. 33.

(*f*) *Matth.* XXIV. 15, 19. 21.

(*g*) *Matth.* XIII. 11. cap. XXIV. 14. *Joh.* XI. 25. *Hand.* I. 8.

ding en voortduuring van zijn geestlijk rijk (*h*); voeg 'er bij, de vervolging zijner Leerlingen (*i*), het verraad van JUDAS (*k*), de vlugt van zijne Apostelen (*l*), de verloochening door PETRUS (*m*), de droefheid zijner Leerlingen over zijne dood (*n*), de Marteldood van PETRUS (*o*).

Vervulling dier voorzeggingen.

Zie hier een aantal voorzeggingen, te vinden in de boeken des O. en N. Verbonds, waarvan ons de vervulling in latere tijden, uit de boeken des Nieuwen Verbonds klaarlijk blijkt, gebeurd te zijn; eenige weinige alleen uitgezonderd, waarvan ons de vervulling niet dan uit ongewijde Schrijvers, maar nogthans met even veel klaarheid en zekerheid kan worden aangewezen als daar is de Marteldood door PETRUS ondergaan, de verwoesting van het Joodsche land en den Tempel te *Jerusalem*, op den zoo door DANIEL als J. C. bepaalden tijd, en met dezelfde, door hun reeds vooruit bepaalde woede en verschriklijkheid: hoe gaarne ik mij nu wilde onthouden van alle geleerde bewijzen, alzoo ik voor eeuwouwigen schrijve, dunkt mij toch, dat ik kwalijk doen zoude, indien ik niet verhaalde, dat de historie van *Jerusalems* verwoesting zeer onderscheidenlijk in alle haare verschriklijkheid beschreven is door eenen Joodschen priester, JOSEPHUS

(*h*) *Matth.* XXVIII. 19, 20. cap. XVI. 18.

(*i*) *Matth.* X. 17, 18. cap. XXIV. 9. *Luc.* XXI. 12. *Joh.* XV. 20.

(*k*) *Joh.* XVII. 12. *Matth.* XXVI. 21—26.

(*l*) *Matth.* XXVI. 31, 32.

(*m*) *Matth.* XXVI. 34. (*n*) *Joh.* XVI. 20.

(*o*) *Joh.* XXI. 18.

PNUS, die ooggetuige van dat alles geweest is, en de beschrijving door hem gegeven van die droevige einden, komt zoo juist over een met de voorzeggingen, dat men denken zoude dat een Christen dezelfde beschreeven had; tot bevestiging van JESUS leere en Mesiasfchap; maar wij weten zeker, dat de Schrijver een Jood was, die door verbaazende bestuuringen van Gods voorzienigheid in alle die gevaaren is bewaard, om ons dit verhaal te kunnen mededeelen; hij heeft een boek geschreeven *over de Joodsche oorlogen*, waarin men dit vindt (p).

Maar de vervulling van al de overige hier aangehaalde voorzeggingen, vindt gij in de boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds zelve in laateren tijd aangestipt (q).

§. 3.

(p) III. *Boek*, 8 *Hoofddeel*.

(q) *Matth.* II. 1. *Job.* II. 20. Vergelijk met *Josephus* XV. *Boek*. 4. *Hoofdst.* *Luc.* II. 1. cap. II. 26—35. *Luc.* II. 1—7. *Hand.* X. 38. *Joh.* VIII. 46. *Matth.* XI. 6. enz. *Matth.* XXVI. XXVII. enz. *Matth.* XXVIII. *Luc.* XXIV. 1 *Cor.* XV. 2—8. *Hand.* I. 9—11. *Hand.* II. 1—36. *Hand.* IX. 15. cap. X. 45. cap. XI. 1, 18. cap. XIII. 46. *Rom.* XI. 11—25. Zie voorts over de uitbreidinge van *Jesus* geestlijk rijk, *Hoofdst.* 4. §. 2. en *Hoofdst.* 5. §. 1, 2. En de bestendige voortduuring van 't zelve ziet gij nog heden in alle landen, daar de Christelijke Godsdienst plaats heeft, en onder andere volkeren, daar ze, hoe zeer ook verdrukt, nog bij veelen gekend en geloofd wordt. Zie de vervulling van 't verder voorzegde. *Hand.* V. 20. cap. VII. 57, 58, 59. cap. VIII. 1. cap. IX. 1, 2, 23. cap. XI. 19. cap. XII. 1, 2. cap. XXVI. 10 11, 1 *Cor.* I. 23. *Matth.* XXVI. 47—50, 56, 69 tot 75. *Marc.* VI. 10. *Luc.* XXIV. 17.

§. 3. *De Voorzeggingen zijn geschreeven lang eer de zaaken gebeurd zijn.*

Daar dan hier uit blijkt, hoe nauwkeurig alles gebeurd is, 't welk ons als te vooren voorzegt in de boeken des O. en N. Verbonds voorkomt, zoude het zeer ligt iemand in gedachten kunnen komen, of die voorzeggingen ook gesproken en geschreeven zijn, naa dat de zaaken gebeurd waren, en dus slechts voorzeggingen in naam, niet in de daad mogten zijn, maar ook hier tegen is voor uwe zekerheid gezorgd; immers gij weet dat wij bijna overal Jooden vinden; deze menschen erkennen de schriften des O. Verbonds voor Gods woord; maar loochenen dit ten opzigten van die des Nieuwen, houdende JESUS voor eenen bedrieger, en den moord aan JESUS door hunne voorouders gepleegd, voor een rechtvaardige straf. Wij hebben dezelfde boeken des Ouden Verbonds, welken zij erkennen; in die zelfde boeken vinden zij, zoo wel als wij, de te vooren aangezekende voorzeggingen, welke alle uit de aangehaalde plaatsen bleeken vervult te zijn; was het nu wel mogelijk, dat de Christenen in der Jooden boeken, waar van hun de bewaaring was toebetrouwd (*r*), en die wij uit hunne handen ontvangen moesten, die voorzeggingen konden inlascen? of zouden zij het zelve tot hunne schande, en tegen hunne eigene gevoelens van J. C. hebben kunnen doen? dit is onmogelijk; gij voelt het zelve. Niet één affchrift, niet één druk is 'er van deeze boeken, daar die voorzeggingen niet in voorko-

(*r*) *Rom.* III. 2.

men. Daar en boven was het zot, en konde het gansch geen ingang hebben, dat men in het Nieuwe Verbond, terwijl de Jooden het woord des Ouden Verbonds nog bijzonder als hun aanbetrouwd, bewaarden, zich beriep op voorzeggingen, die het oude Verbond niet behelsde; van hoedanige beroepingen de voorbeelden talloos zijn (s).

§. 4. *De voorzeggingen zijn van Godlijken oorsprong, en daarom ook de verdere leere.*

Dat nu deeze voorzeggingen van niemand dan van God alleen kunnen zijn, blijkt klaarlijk, uit de uitdruklijke verklaringen hier omtrent, het is toch telkens, *alzoó spreekt de Heere (t)*, en daarom wordt het voorzeggen van toekomstige dingen, voorgesteld als een kenmerk, dat de God der Propheeten de ware God is (u); de Propheeten vertoonen overal dien zelfden ijver voor Gods eere; welken in de gantsche Heilige Schrift doorblinkt, telkens vinden wij daar in opwekkingen en dringredenen tot Godzaligheid, en welgemoedheid in God; hoe konde het nu ooit een weezen, 't welk ons eene bedriegelijke leere wilde inscherpen, in den zin komen, om dan zulk eene open-

(s) *Matth.* II. 5, 6, cap. VIII. 17. cap. XII. 17. 18. cap. XXIV. 15. cap. XXI. 4. cap. XXVI. 31, 56. cap. XXVII. 9, 35. *Luc.* I. 70. cap. XX. 17. cap. XXII. 37. cap. XXIV. 25—27. *Joh.* I. 46. cap. VII. 42. cap. XII. 14, 15. cap. XV. 25. *Hand.* II. 16. cap. III. 18. cap. VIII. 32, 33. cap. XV. 16, 17.

(t) *Jes.* I. 11 cap. X. 24 cap. XLII. 5. cap. XLV. 1. *Jer.* XXIII. 2. *Hag.* II. 7. *Mal.* I. 4. enz.

(u) *Jes.* XLVIII. 5, 6, 7, enz.

openbaring, tot ons geluk volkomen geschikt en geheel op God en zijnen dienst uitloopende, met voorzeggingen te verbinden, die ons redelijker wijze, tot gehoorzaamheid aan dezelve moeten bewegen? dit ware niet anders, dan verdeeld zijn tegen zich zelve. Neen, hier straalt in tegendeel eene Godlijke uitmuntendheid, eene Godlijke alweetendheid en bestuur klaarlijk in door; waar aan wij dan, en de voorzeggingen zelve, en de openbaaring van die leerstukken en bevelen te danken hebben, welke in die voorzeggingen vervat, met dezelve verbonden, en door dezelve aangedrongen worden. En nu zal men bij het leezen dier voorspellingen, dit verband overal, zelfs met een opslag van het oog bemerken.

§. 5. Iets van de hedendaagsche Joden, tot bewijs.

Maar, daar ik hier de Godlijkheid van de boeken des O. en N. Verbonds uit de voorzeggingen bewees, herinnere ik mij thans eene vervulling, welke u, W. L. tot een levendig bewijs voor deeze waarheid verstreken kan; *Luk. XXI. 24.* leest gij eene voorzegging van **JESUS** over de Jooden, die dus luidt: *Ende zij zullen gevangelijk weggevoerd worden onder alle Volkeren.* Welke vervolging en nederlaagen, nu dit Volk, zoo van de Romeinen, als in latere tijden van andere Volkeren mogt ondergaan, is het nogthans overal in eene groote menigte te vinden, en in getal als de sterren des hemels, en als het zand aan de zee, dat niet geteld kan worden, en door alle landen, daar de Christen Godsdienst plaats heeft, overal verspreid, en van andere geslachten onderscheiden, althans voor zoo verre zij erkennen,

nen, dat ze naakomelingen zijn van hun, die uit de Babijlonische wegvoeringe (v), naar *Jerusalem* en *Canaän* zijn wedergekeerd (w), en over welke dit oordeel werdt uitgevoerd; zij zien zich blootgesteld aan den algemeenen haat en verachtinge om hun bijzonder geloof, van veele voorrechten uitgeslooten, onderhevig aan veele mishandelingen, en nogthans blijven zij bij hunnen voorouderlijken Godsdienst (x), daar hunne voorouders ten deezzen aanzien zoo veranderlijk waren, als uit de boeken der Richteren, Koningen, en Chroniken overal blijkt. Aan de oude plechtigheden blijven zij gehecht; en nu nog laten zij, over 't algemeen, gelijk ten tijde van *JESUS*, 't zwaarste der wet naa; zie hier nog dit zelfde Volk, ten blijke van Gods voorzorg in de vervulling der voorzeggingen, ten blijke van den ouderen oorsprong des Ouden Verbonds, ten blijke van het oordeel Gods over de verwerpinge van *JESUS CHRISTUS*, in 't midden van ons, en dus ter bevestiginge van de geschiedenissen, voorzeggingen, en het Godlijk gezag van *JESUS CHRISTUS*, en van de gantsche Christelijke leere, zoo als die in de boeken des O. en N. Verbonds begrepen is.

Z E-

(v) 2 *Kon.* XXV.(w) *Ezra.* II. 1. *Neh.* IX. 6.

(x) Waarbij sommige eenigen grillen uit hunnen Talmud gevoegd hebben, bevattende dezelfde overleveringen, tegen welke zig J. C. in zijne leere menigmaalen verzet heeft.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

*Waarin behandeld wordt, over de Geschied-
en Reweneerkundige middelen, door welke
wij op den duur van de Godlijkheid des
O. en N. Verbonds overtuigd worden.*

*§. 1. Waarom geene nieuwe Wonderwerken
tot dit einde onder ons geschieden.*

Konde ik nu, in stede van alle deeze reden-
kavelingen, een eenig wonderwerk voor u ver-
richten, W. L. ter bevestigingen van de God-
lijkheid dier boeken, gij zoudt 'er dan, wel-
licht, terstond leevendig van overtuigd zijn;
maar heeft uw butrman minder recht om zulk
een wonderwerk, ter zijner overtuigingen, van
Godnae begeeren dan gij? heeft men in elk
land, en in ieder stad, dit recht niet? zoude
niet elk mensch, die tot eenig gebruik zijner
reden gekomen was, het zelve hebben, zoo
wel als gij? immers ja! dus zouden God, in-
dien hij aan deeze begeerte na een wonder-
werk wilde voldoen, naa beloop van elke
twaalf of veertien jaaren op het minst zoo vee-
le wonderwerken moeten verrichten, als 'er
Steden en Dorpen zijn, waarin menschen wa-
ren, welken op geen getuigenis wilden geloov-
ven. Zoo nu die wonderwerken alle van den-
zelfden aart waren, zouden ons ligtelijk en
zeer natuurlijk in gedagten komen, dat ze ge-
lijk de Eclipsen, verschijningen van staartster-
ren, en andere zeldzaame, doch natuurlijke
gebeurtenissen, uit den aart der dingen zelve

F

voort-

voortkwamen; waren ze van verschillende natuur, dan weet ik niet waarom ik niet zoo wel het recht zoude hebben, om te eischen, dat voor mijne oogen een blindgeboorne ziende gemaakt, als dat een raazende tot bedagde zinnen gebragt wierde; en weder een ander konde het omgekeerde vorderen, en zoo omtrent alle wonderwerken. Daar en boven is uit Hóófst. 4. §. 3. klaar, dat wij eerst de volkomenste zekerheid van de echtheid der wonderwerken hebben, wanneer dezelve, door vele getuigen voor het Euangelie, in een groot aantal, en in zóó vele en verschillende omstandigheden, voor onze oogen verricht worden. Naa deeze en andere overwegingen, zouden dan de wonderwerken, als God aan onze begeerte daar omtrent wilde voldoen, oneindig veel moeten zijn, en zoude dan de gemeene man, (voor wien ze toch meest ter overtuiging noodig waren) ten laatste wel meer weten te onderscheiden, wat een wonderwerk en wat een natuurlijk gewrocht ware? immers neen!

Voeg hier nog bij, dat het hoogst wijs Wezen nooit meer omslag tot Zijn werk gebruiken moet, dan noodig is; die wijs is, bedoeld immers de beste einden en bereikt ze, langs de kortste en beste wegen.

Waarom ook geene nieuwe voorzeggingen?

Alle deeze zwaarigheden hebben ook plaats omtrend het herhaald voorstellen van nieuwe voorzeggingen; ja! dit wordt nog met meerdere gedrukt, als daar is de zekerheid, dat ze gedaan zijn, waartoe, en door wien ze gedaan zijn, dat de zaaken niet te voorzien waren; dat die waarlijk gebeuren; dat de menschen ze-

op-

opzettijsk haare vervulling, soms zouden doen verkrijgen, of dezelve anders tegengaan, zoo ze omtrent menschlijke zaken verkeerden; en verkeerden ze omtrent anderen, dan zoude God of een wonderwerk moeten laten voorzeggén, en dus wonderwerk en voorzeggíng beide doen, (waar van terstond gesproken is) of de vervulling zoude aan de loop der natuur, toe te schrijven, en daar uit mischien kunnen voorzien zijn, waar tegen men dan niet ligt genoegzame zekerheid konde hebben. Uit dit alles kan men met geen grond verwagten, dat God, om 't een of ander mensch, 't welk op geenén anderen grond zijne oopenbaaringen aannam, te overtuigen, wonderwekken, of nieuwe voorzeggíngen, al ware het dan maar één, zoude willen verriichten, indien 'er slechts op andere gronden genoegzame zekerheid voor den Godliken oorsprong dier oopenbaaringen te verkrijgen is.

§. 2. Van de Geschied- en Redenkundige bewijzen.

Maar welke kunnen dan die gronden zijn, op welke de naavolgende geslachten, zekerheid voor 't Godlijk gezag eener voormaals gedaane oopenbaaring hebben kunnen? geene andere, dan Geschiedkundige en Redeneerkundige, dat is getuigenissen van andere menschen, 't zij in woorden door hun gesproken, 't zij geschreeven, en eigen overwegingen en beschouwingen van de boeken, welke men voor eene Godlijke oopenbaaring verklaart: op soortgelijke grondslagen worden zaken van de uiterste aangelegenheid door de menschen bedoordeeld, ondernomen en uitgevoerd, de aangelegenste Koophandel, de zwaarste reizen ter zee, en te lande — de moeijlijkste posten, en Gences- en Heelkundige be-

wérkingen aanvaard, en ondergaan. Op deeze grondslagen beslecht men de gewigtigste geschillen, ook zulke, waarmede het leven van deezen of geenén gemoeid is. Op deeze gronden kan de baarblijklijkheid tot zoo hoogen trap opklimmen, dat 'er geen plaats meer voor redelijke twijfelinge overblijft.

Daar nu eene Godlijke openbaaring voor ons van een even groot belang is, verdient zij wel, dat wij met heuschheid, oprechtheid, en naarstigheid onderzoeken, waar dezelve gevonden wordt, en in deezen alle traagheid en bedilzucht afstaan; welke goede poogingen doorblinken in hem, die 'er op zulke gronden, als waar ik van spreek, van overtuigd wordt; hoedanig eene beproeving van den mensch Gode beramelijk is.

§. 3. Deeze bewijzen opgegeeven door o'sfautreuckinge van de voorige gronden.

Ga dan nu eens met mij de voorgestelde beginsels van zekerheid voor de Godlijkheid der boeken des O. en N. Verbonds naa, en gij zult bevinden, dat ze voldoende gronden van deezen aart opleeveren.

In deeze boeken wordt u, 't geen gij elders vergeefs zult zoeken, overal op God gewezen, en de mensch, de schrijvers zelve in hunne geringheid voorgesteld, ijver voor Gods eere alleen in ons opgewekt, eene geschiedenis van de bedrijven Gods, en Gpd zelve als 't hoogste goed, de bron van roem, genoegen en geluk voorgesteld, nergens straalt hier de aardschgezinde mensch, maar overal de Heere God door; en dit ten koste van menschen, zelfs der Vorsten gunst, ten koste van eigen belang vriendschap, maagschap, partijschappen, en voor-

vooordeelen: hier wordt u God bekend gemaakt en voorgesteld op eene wijze, welke de reden niet anders kan dan voor goed keuren; en den mensch met liefde tot eerbied en vrees voor-vertrouwen op en gehoorzaamheid aan God vervuld; en juist worde ook in dit boek die gesteldheeden, en derzelver vruchten als de eenige pligten van ons gevorderd; niets is daar onder; 't welk met reden laag, nutteloos, of onbetamelijk kan genoemd worden; alles moet om den wille Gods door ons verrigt worden; en alle dringredenen daartoe worden hier uit Gods hoogheid, wijsheid, goedheid en verdere eigenschappen en blijken van dezelve ontleend; wij tot eenen gewilligen, standvastigen ieverigen dienst, als van zelve opgewekt, en door beloften van die gunst en 't welbehaagen van dien God daar toe aangespoord: hier verkrijgt gij gronden van bestendige vertroosting in allerlei gevallen en rampen, en die eindigen alle in Gods bestuur, en leiden u alle tot den dienst van God op; zelfs worden wij hier tegen den dood gerust gesteld, door de hoop van daar naa eeuwig met God te kunnen leven; indien wij ons daar toe, door geloof en goede werken, voorbereiden.

Deeze, in alles God verheerlijkende, tot onze vertroosting en verbeteringen hoogst nuttige Leere, wordt daar verbonden met, en bevestigd door, het verhaal van zekere gebeurtenissen en bedrijven, welke tot dat einde door God moeten, en door niemand anders kunnen verricht zijn; die ons door vijanden en vrienden van onzen Godsdienst bevestigd worden, en eerst verhaald door braave, eenvoudige menschen, welke zeggen daar van oor en oog-

getuigen geweest te zijn, en welke als het tot Gods eere noodig is, zoo wel hunne eigene misdagen als voorrechten opgeeven, en voor de waarheid van hunne verhaalen alle elende leeden, zonder dat ze eenige reden kunnen gehad hebben, om hier omtrent eenig bedrog te pleegen; ja, die hunne verhaalen het eerst voordroegen op die zelfde plaatsen, waar bij die zelfde perfoonen, bij welken in dezelfde tijden waarin zij zeggen dat die dingen gebeurd zijn, en onder een volk, 't welk wel degelijk agt gaf op 't geen daar omtrent gebeurde en verhaald werdt, en waar van nogthans duizenden uit alle foorten en rangen van menschen, dezelve geloofden en daar mede de gantsche leere des O. en N. Testaments voor Godlijk erkenden, uit de menigvuldige ontwijfelbaare kenmerken van de Godlijkheid dier gebeurtenissen en bedrijven. Z66 werdt dan deeze Godsdienst, in minder dan honderd Jaaren over de gantsche toenmaals bekende waereld, door ontelbaare menschen, op alle plaatsen aangenomen en beleeden, niet tegstaande hij door allereenvouwigste perfoonen, zonder welsprekenheid, zonder geweld, zonder begunstiging; maar onder den hevigsten tegenstand der grooten, onder de afgrijslijkste vervolgingen om denzelven, verkondigd werdt, en ten voornaamen inhoud hadt, dat men zijne Zaligheid moest zoeken, door iemand die aan het kruis gestorven was, en dat men naa zijne leere het vleesch met deszelfs begeerlijkheden kruisigen en God in Geest en waarheid dienen moest; waar voor zij eenen Godsdienst moesten verlaaten, die hun tot alle werken des vleesches vrijheid gaf, het voornaamste in uiterlijke vertooningen stelde, hun in hunne kindsheid in-

ingescherpt was, en door de Vorsten beschermd werd; en zij die deeze leere oprecht aannamen, werden daar door, aan walke ongerechtigheid zij ook te vooren mogten verlaafd geweest zijn, terstond maatic, rechtvaardig, en Godzalig.

De leere nu des O. en N. Verbonds, die hen hiertoe bewoog, was gevestigd op en verbonden met voorzeggingen, die honderden, en duizenden Jaaren te vooren gedaan waren; eer de voorzegde zaaken, welke door der menschen verkiezingen moesten vervuld worden, of ook anders geheel onvoorzienbaar waren, gebeurden, en dus een Godlijke Openbaaring en bestuuring verijfchen, waar van tot op den dag van heden de verstrooide Jooden ten toonbeeld verstreken.

Deeze leere, hoe zeer ook vervolgd, zelfs zóó, dat men zómtijds de boeken des O. en N. Verbonds overal deed opspeuren en verbranden, is nu meer dan zeventien honderd jaaren, in de Waereld bestendig beleeden, na de voorzeggingen der pheeten, en nooit door iemand met iets anders, dan met redenloos geweld of vitterijen tegen gegaan (a).

§. 4. *Besluit.*

Wat dunkt u nu W. L. van de geloofwaardigheid dier getuigenissen, van deeze blijken van voortreffelijkheid, van alle deeze gronden van blijkbaarheid voor den Godlijken oorsprong der boeken des O. en N. Verbonds? hebt gij redenlij-

(a) Zoo u immer eenig werk van zulk eenen bediller, mocht in handen komen (t welk ik nogthans van u niet verwagten kan,) lees dan ook de werken van derzelve tegenfchrijvers, (want dit zoude u dan noodzaaklijk worden) en gij zult van de dwaasheid, van 't hier gezegde, nog meer worden overtuigd.

lijker wijze wel eenigen grond meer, om aan den
zelve te twifelen? mij, dunkt, ik hoore, u
uw gevoel reeds in deeze woorden aiten.

G E B E N D.

O Gij Schepper van Hemel en Aarde! waar voor
moet ik U eerst danken? is het, voor dat Gij mij tot
een mensch gemaakt, en mij gelegenheid gegee-
ven hebt, om U uit Uwe werken eenigzins te lee-
ren kennen? of is het voor dat Gij, door de leere
des O. en N. Verbonds, mij U, Uwen Zoon, mij
zelver, mijnen pfligt, de d'ingredenen daartoe,
en de gelukkige gevolgen daar van, uitdrukkelijk
en met zekerheid hebt willen openbaaren? O Gij
die eeuwig zaalig waart buiten mij, Gij wist U aan
mij als 't hoogste goed, en den weg tot mijn ge-
luk, door u woord bekend maaken! hoe ondank-
baar zoude ik zijn, zoo ik voor het zelve niet den
diepsten eerbied gevoelden, en mij niet gaarne met
een ootmoedig hart, door het zelve liet onder-
wijzen! O God! dit is 't eeuwig leeven, dat men U
kenne, en J. C. dien Gij gezonden hebt (b) F
welk eene zaligheid geschied mij dan door deeze
Openbaringe! ik betuige voor U, dat ik mij van
gantfcher harten wil bevljtigen, om U zóó te ken-
nen, dat ik U behoorlijk diene, en dat leven na-
jaage. Bewaar mij, dat ik nooit, door ongegron-
de twijfelingen of door verleidingen van iedele
mensen, weder van dien weg der waarheid af-
geleid worde: maar tot mijn einde toe naar deezen
regel wandele! geef mij daar toe meer en meer in-
zien in denzelve, op dat Uwe en JESUS naam, nu
en eeuwig door mij verheerlijkt worde, Amen.

(Zinspreuk:)

Elk a'werkfel getuigt van zijne oorzaak.

(b) Joh. XXVII: 3.

